

मार्च 2003

Rs. 10/-

चांदोबा

सुकर्मांचे स्वप्न

साधु सुकर्म आपला शिष्य, कौशल्य याच्या बरोबर देशांत हिंडत होते. प्रवास करीत करीत ते एका छोट्या गांवात पोहोचले. त्यावेळी रात्र झाल्यामुळे एका घराच्या पडवींत ते झोपले.

ते घर रतन नांवाच्या एका शेतकऱ्याचे होते. भल्या पहाटेच महेश नांवाचा आणखी एक शेतकरी हातांत नांगर घेऊन रतनकडे आला, आणि भिंतीजवळ नांगर ठेवून त्याने दार ठोठावले. रतनने दार उघडताच नांगराचे जे कांही काम होते ते पूर्ण झाले, आता परत चायला आलो असे सांगून तो निघून गेला.

थोड्या वेळाने सूर्य वर आल्यानंतर रतनने बाहेर जाऊन नांगर पाहिला तर त्याचा फाळ मोडला होता. त्याने लगेच बायकोला बोलावले व म्हणाला, "पाहिलंस, महेश किती धूर्त आहे ते! नांगराचा फाळ मोडून कांहीही न सांगता निघून गेला, जणूं कांही माहितच नाही. मी बघ आता काय करतो ते!" असे म्हणून हातांत कुऱ्हाड घेऊन तो महेशच्या घरी गेला आणि त्याच्या बैलगाडीचे चाक त्याने मोडून टाकले.

ते पाहून महेश रागाने लाल झाला. घरांत जाऊन त्याने एक मोठी जाड काठी आणली व रतनच्या डोक्यावर जोराने मारली. रतनला त्या जोराच्या प्रहाराने जखम झाली. पण त्यामुळे आणखी रागांत आलेल्या रतनने आपल्या कुऱ्हाडीने महेशच्या डोक्यावर प्रहार केला. तो वार त्याच्या डोक्यावर इतक्या जोराचा लागला, कीं तो रक्तबंबाळ होऊन खाली पडला.

रक्त पाहताच रतनचे हातपाय कांपायला लागले, तो अतिशय घाबरला. धांवतपळत तो आपल्या घरांत शिरला व दरवाजा बंद करुन आंत बसला. कांही क्षणांतच ही बातमी महेशच्या दोन्ही भावांना समजली. ते कुदळ व कुऱ्हाड घेऊन रतनच्या घरी आले.

जेव्हां ही बातमी रतनच्या मामांना व मेहुण्याला समजली, तेव्हां तेही हातांत जे कांही

- राधेश्याम तिवारी -

हत्यार मिळेल ते घेऊन रतनकडे आले. मग काय, गांवातले एकेक करत सर्व लोक तिकडे येऊ लागले आणि भरपूर गर्दी जमा झाली.

रतनचे नातेवाईक व महेशच्या भावांमध्ये प्रथमच जोराचे भांडण झाले. ते एकमेकांना शिव्या व मारून टाकण्याच्या धमक्या देऊं लागले. शेवटी तिथेच मारामारी व गुद्दागुद्दी करण्यास ते तयार झाले.

सुकर्म हे सर्व लांबून पहात होते. त्यांना वाटले की आता हे आवाक्याच्या बाहेर जात आहे व कुठल्याही क्षणाला खून-खराबी होण्याची शक्यता आहे. म्हणून ते लगबगीने पुढे आले व दोघांच्या मधे उभे राहिले. अचानक आपल्या-मध्ये साधूला उभे असलेले पाहून ते सर्वजण चकित झाले. सुकर्मने रतनच्या व महेशच्या नातेवाईकांना शांत केले. नंतर घरांत जाऊन त्यांनी रतनला समजावून, शांत करुन महेशच्या घरी आणले.

तोपर्यंत वैद्याने औषधें, मलम इ.लावून महेशच्या डोक्याला पट्टी बांधली होती. महेशही झोपून थोडी विश्रांती घेत होता.

सुकर्मने रतनला महेशजवळ आणून बसवले आणि सर्वांना ऐकू जाईल इतक्या मोठ्या आवाजांत म्हटले, "बंधूनो, आम्ही गांवोगांव फिरणारे प्रवासी, काल रात्री या गांवात येऊन पोहोचलो व रात्री रतनच्या ओट्यावर झोपलो. हवेंत रात्री चांगला गारवा असल्यामुळें लवकरच गाढ झोप लागली, आणि झोपेंत मी एक स्वप्न पाहिलं. स्वप्नांत मला असं दिसलं की महेश रतनचा नांगर देऊन परत जात आहे. नंतर रतनने जेव्हा नांगराचा फाळ मोडलेला पाहिला, तेव्हां लगेच त्याने महेशला बोलावून फाळ कसा मोडला,

म्हणून विचारले. महेशने आपली चूक कबूल केली, त्याची क्षमा मागितली व तो नांगर दुरूस्त करून देईन म्हणून त्याने वचन दिलं. त्यानंतर तो नांगर घेऊन लोहाराकडे जाऊं लागला, तितक्यांत माझे स्वप्न तुटले आणि पुढे काय झाले ते मला समजले नाही.''.

साधूचे बोलणे ऐकताच महेशला आपली चूक समजून आली. तितक्यांत महेशची बायको पुढे येऊन म्हणाली, ''काल मी सांगायला विसरले. काल संध्याकाळी नोकराने म्हशीला मारताना काठी चुकून नांगराच्या फाळाला लागली व तो तुटला''.

महेशला खूप वाईट वाटले, तो म्हणाला, ''माफ कर रतन.माझी चूक झाली. नांगराचा फाळ तुटल्याचं मी पाहिलं नव्हतं''.

रतनच्या डोळयांत पाणी आले. महेशचे दोन्ही हात हातांत घेत तो म्हणाला, ''माफी तू नाही तर मी मागायला हवी. नांगराचा फाळ तुटलाय म्हणून मी तुला विचारायला हवं होतं. उलट मी तुझ्याविषयी गैरसमज करुन घेतला आणि तुझ्या बैलगाडीचे चाक मोडले''.

सुकर्मने महेश व रतनला धीर दिला व समजावून सांगितले, ''पाहिलंत, राग माणसाचे कसा जनावर करतो ते! त्रागा कधी करूं नये, घाई करूं नये. शांत चित्ताने नेहमी विचार करावा. तेव्हांच काय योग्य व काय अयोग्य ते समजते. मानव जन्म उत्तम जन्म आहे. माणसाचे जीवन हे क्षणभंगुर आहे, अतिशय मर्यादित आहे, त्यामुळे एकमेकांशी प्रेमाने राहायला हवे, मायेने व्यवहार करायला हवेत. आता ऐका, मी एक सत्य सांगणार आहे. मी कुठलंही स्वप्न पाहिलं नाही. दुर्भाग्याने माझ्या डोळ्यांसमोर होत असलेल्या घटना पाहिल्यानंतर मला असं वाटलं कीं, असं सांगितल्यावर तुम्हांला तुमच्या चुका कळून येतील आणि तुम्ही शांत व्हाल. स्वप्न म्हणून मी जे सांगितले, ती माझी केवळ कल्पना होती''.

महेश आणि रतनने साधूचे खूप आभार मानले. त्या दिवशी सुकर्म आणि त्याच्या शिष्याने त्या दोघांच्या आदरातिथ्याचा स्वीकार केला आणि दुसऱ्या दिवशी ते दोघेही आपल्या पुढच्या प्रवासाला निघाले.

धोरण

बाबुलने एक नवे घर बांधले. त्यांत चार खोल्या होत्या. तीन खोल्या त्याने आपल्या कुटुंबासाठी ठेवल्या आणि एका खोलींत राघव नांवाच्या एका तरुणाला भाडेकरू म्हणून ठेवले.

राघव फारच गरीब होता. एका दुकानांत तो काम करी व मोठ्या मुष्कीलीने दिवस कंठीत होता. त्याच्याजवळ वापरायला चांगले कपडे नव्हते. कधीकधी पैसे नसले कीं तो उपाशी राही. बाबुलला त्याची दया येई व त्याला मदत करायची इच्छा होई. परंतु बाबुलचा मामा त्याला तसे करुं देत नसे.

''दयेच्या पोटी रोज त्याला मदत करायला लागलास तर त्याला त्याची संवय होईल आणि तो नेहमीच तुझ्यावर अवलंबून राहूं लागेल. जास्त कष्ट करुन कमवावे असे त्याला वाटणार नाही. तो तरुण आहे. या वयांत त्याने कष्ट करुन पैसे मिळवलेच पाहिजेत आणि स्वतंत्रपणें जगायची मनाची तयारी केली पाहिजे. त्याला पावलोपावली मदत करण्याचा विचार मनांतून काढून टाक.'' मामाने बाबुलला बजावले.

बाबुलला आपल्या मामाबद्दल फार आदर होता. बाबुलचे आईवडील तो लहान असतानाच वारले व मामानेच त्याचा प्रतिपाळ केला होता. केवळ मामाच्यामुळेच आज त्याची परिस्थिती चांगली होती. मामा बाबुलचा गुरु होता व बाबुल त्याचे सांगणे कधीही अमान्य करीत नसे. म्हणून राघवला मदत करण्याबाबत बाबुल गप्प बसला.

एके दिवशी बाबुलचा मामा कुणा दूरच्या नातलगांकडे लग्नासाठी म्हणून शेजारच्या गांवी गेला. संध्याकाळी जेव्हां बाबुल बाजारांतून घरी परत आला तेव्हां राघवचा कण्हण्याचा आवाज ऐकून बाबुल त्याच्या खोलींत गेला.

राघव चटईवर झोंपला होता आणि त्याने अंगावर चादर पांघरली होती. मधूनमधून वेदनेने 'आई ग, आई ग' असं कळवळून कण्हत होता. बाबुलने त्याची चौकशी केली.

''प्रकृती बरी नाही. ताप आलाय असं वाटतंय.'' राघवने हळूं आवाजात सांगितलं.

- कमलनाथ -

"असं बरोबर नाही. वैद्याकडून औषध आणलं असतंस तर ठीक होतं" बाबुलने सांगितलं.

"मी वैद्याकडे कसा जाऊं? पैसे दिल्याखेरीज ते नाडीसुद्धां तपासत नाहीत. उद्यापर्यंत ताप आपोआप उतरेल." राघव म्हणाला.

खिशांतून कांही रुपये काढून त्याला द्यावे असे बाबुलला वाटले. पण त्याला मामाची आठवण झाली आणि त्याने ते पैसे परत खिशांत ठेवले.

असे तीन दिवस गेले. चौथ्या दिवशी राघवचा दुकानदार मालक राजनाथ त्याला पाहायला आला. राघवला भेटण्यापूर्वी त्याने बाबुलला भेटून चौकशी केली.

राजनाथ राघवच्या खोलींत गेला आणि त्याच्या कपाळावर हात ठेवल्यानंतर तो बाबुलला म्हणाला, "हे हो काय? याचं अंग तापलंय, आणि याला वैद्याकडे नेण्याचा विचार तुम्हाला कसा सुचला नाही? हे शोभतं तरी कां तुम्हाला?"

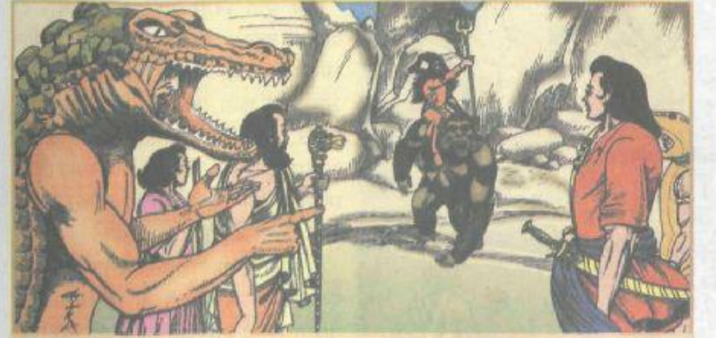
बाबुलचा चेहरा पडला. त्याला आपल्या चुकीची जाणीव झाली. तेव्हां त्याने राजनाथला आपल्या मामाने दिलेला सल्ला सांगितला.

राजनाथने त्याच्याकडे रोखून पाहात म्हटले, "तुम्ही तरी औरच दिसता हो! मामाने सांगितलेलं तेवढंच तुम्हाला माहित आहे कां? त्यांचा विचार व सल्ला योग्य आहे, खरा आहे, पण जेव्हां एक माणूस खूप आजारी आहे, तर त्याला मदत करणें हे तुमचे कर्तव्य नाही कां ठरत?" आणि राघवला घेऊन राजनाथ वैद्याकडे गेला.

लग्नाला गेलेला बाबुलचा मामा त्याच वेळेस घरी परत येत होता. रस्त्यांत त्याला राजनाथ व राघव दिसले. घरी आल्यावर बाबुलने त्याला सर्व कांही हकीकत सांगितली. त्यावर मामा म्हणाला, "राजनाथने जे सांगितलं ते खरं व रास्त आहे. कोणत्याही निर्णयाला धरून बसणें ही चूक ठरत नाही. पण जरूर असेल तिथें परिस्थितीनुसार निर्णय बदलणें हे ही आवश्यक ठरते. तू केलंस ते चुकीचं आहे. तू स्वतः विचार करुन निर्णय घ्यायला शिकलं पाहिजेस. तरच तुझी प्रगती होईल. परिस्थिती लक्षांत घेऊन काय करायचे ते तू ठरवत जा. त्यासाठीं धोरणाने वागावे लागते!"

मामाने सांगितल्यानंतर बाबुलला आपल्या स्वभावांतली उणीव लक्षांत आली.

माया सरोवर

13

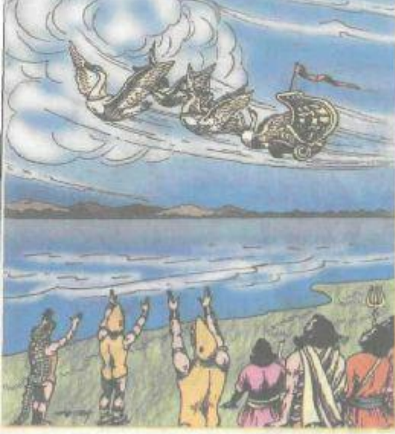
(नदीतीरावरच्या डोंगरी गुहेसमोरील मैदानांत जयशील व सिद्धसाधकाला मकरकेतु दिसला. त्यांनी बघितले कीं त्याच्याबरोबर जयशीलचा बालमित्र देवशर्मा आणि सेनापतीचा मुलगा मंगलवर्मा हे देखील आहेत. सिद्धसाधकाने नरवानराची जलग्रहाच्या तावडीतून सुटका केली. हात जोडून नमस्कार करीत तो सिद्धसाधकाच्या पायावर कोसळला.) यानंतर ....

मकरकेतु आणि इतरांनी नरवानराला सिद्ध-साधकाचा गुलाम झालेला बघितला आणि ते आश्चर्यचकित झाले. खूष होत जयशील म्हणाला, "चला! इतक्या दिवसांनतर कां होईना, शेवटी सिद्धसाधकाने आपल्याला एक चेला मिळवलाच. पण तो धोकेबाज आहे. कृपाणजितला तर त्याने जवळजवळ मारुनच टाकले होते. सर्पस्वराला तो घेऊन गेला होता. तो त्याच्या तावडीतून कसा सुटला, ते माहित नाही."

"मीच सर्पस्वराला नरवानरापासून वांचवले. त्याच्यामुळेच तुम्ही इथेच जवळपास आहात असं माझ्या लक्षात आलं." मकरकेतु म्हणाला.

मकरकेतुला नीट निरखून बघत जयशील म्हणाला "तुझ्या जखमांचे काय झाले? इतक्या लौकर बरा झालास? नवलाईचीच गोष्ट आहे."

मकरकेतु देवशर्माकडे बघत म्हणाला "हा डोंगरांत निचेष्ट पडलेला होता. जगण्याची देखील आशा नव्हती, पण औषधोपचार करुन वांचवले.

वैद्यांना सगळेजण भगवान म्हणतात, पण मी त्यांना वैद्यदेव म्हणतो. एकदा मी यांना घेऊन माया सरोवराशी गेलो आणि तुला शोधत शोधत इथे आलो.''

देवशर्मा हा जयशीलचा बालमित्र अमरावती नगरांत राहात होता. तो जुगारी होता. पुष्कळ दिवसांनंतर त्याची द्यूत-गृहात जयशीलशी गांठ पडली. वैद्यकीय शिक्षण याने केव्हां आणि कुठे घेतले, हे जयशीलला कधी कळले नाही. देवशर्मांना नमस्कार करत तो म्हणाला, ''वैद्यदेव, हा मंगलवर्मा आपला शिष्य आहे कां?''

यावर हंसत हंसत देवशर्मा म्हणाले, ''मंगलवर्मा माझा शिष्य आहे. तो माझ्याकडे शिकतो आहे. माया सरोवराला जाण्याची त्याची तीव्र इच्छा होती. वर्मा, मी बरोबर बोललो ना?''

एक दीर्घ श्वास घेत आपल्या लांकडी पायाकडे बघत मंगलवर्मा कांही बोलणार एवढ्यांत आकाशांत जोरजोरांत पंख फडफडविल्याचा आवाज ऐकूं आला. सगळे मान वळवून तिकडे बघूं लागले. हंसांची एक टोळी एक रथ ओढत आकाशांतून जात होती. ते पाहून मकरकेतु, सर्पनख, सर्पस्वर ''सरोवरेश्वराचा जयजयकार असो.'' असे जोरजोरांत ओरडूं लागले.

त्यांचा हा ओरडा रथांत बसलेल्या लोकांनी ऐकला. दुसऱ्याच क्षणीं तो रथ आकाशांत थांबला. आणि वेगाने जयशील व इतर लोकांच्या दिशेने येत शेजारच्या नदीच्या पाण्यावर उतरला.

रथ पाण्यावर उतरत असताना नदीच्या कांठावर उभे असलेले मकरकेतु, सर्पनख, सर्पस्वर चकित होऊन एकमेकांना विचारत होते, ''अंगरक्षक एकटेच रथांत कसे?'' मग तिघांनी पाण्यांत उड्या मारल्या आणि ते रथाकडे जाऊं लागले.

आता नदीच्या कांठावर फक्त सिद्धसाधक जयशील, वैद्यदेव नांवाने प्रसिद्ध असलेला देवशर्मा आणि सेनापतीचा मुलगा मंगलवर्मा, एवढेच राहिले. जयशील देवशर्माला डोळ्याने इशारा करत मंगलवर्माला म्हणाला, ''आपण कांही कट्टर शत्रू नाही. तसे आपण मित्र पण नाही. तुला बघून असं वाटतंय कीं तू माया सरोवराला जाऊन आला आहेस. मी जो अंदाज केला तो खरा आहे ना? तिथे तू कनकाक्ष राजाचा मुलगा कांचनवर्मा आणि मुलगी कांचनमाला यांना बघितलंस कां? ते कसे आहेत?''

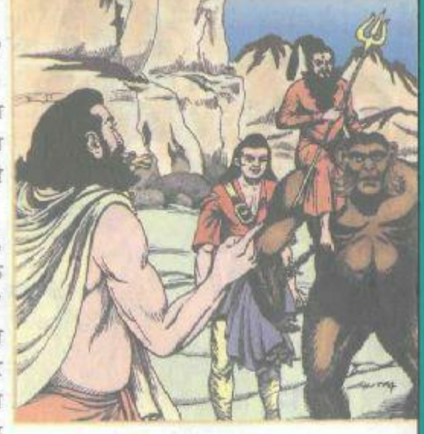
मंगलवर्माने याचे उत्तर देण्यापूर्वी आपल्या लांकडी पायाकडे बघत आणि देवशर्माकडे बघत म्हटलं, ''अशा प्रश्नाचे उत्तर द्यायला वैद्यदेवांची परवानगी हवी.''

त्याचे कौतुक करीत जयशील म्हणाला, ''तुझी गुरुभक्ती वाखाणण्याजोगी आहे. ठीक आहे. हाच प्रश्न मी तुझ्या गुरुला विचारतो.'' तेवढ्यांत सिद्धसाधक ''जय महाकाली'' म्हणत नरवानरावरुन खाली उतरला. ''जयशील, हे तर जलपक्षी आहेत. यांच्याशी बोलून वेळ वांया कशाला घालवतोस? तिकडे तो मगरीचे तोंड वाला आणि त्याचे साथीदार त्या पक्षांच्या रथांत बसून पळून जाण्याच्या तयारीत आहेत.''

''साधक, त्यांना जर कां पळून जायचंच असेल तर जाऊं दे. आणि आपण त्यांना अडवूं देखील शकत नाही. इथे त्यांचे शिष्य आपल्याबरोबर आहेतच.'' जयशील म्हणाला.

सिद्धसाधक मंगलवर्मा व देवशर्माकडे रागाने बघत म्हणाला, ''हा मंगलवर्मा ओळखीचा आहे. हा दुसरा माणूस जलमानव नाही. मायासरोवराला जायला जे आपल्याला मदत करुं शकतील, ते नदींत आहेत. ते जर पळून गेले तर माया-सरोवराला आपण कच्चितच जाऊं शकूं.''

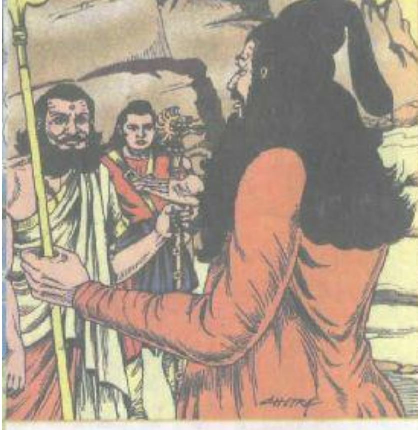
त्याच्या या बोलण्यावर रागवत देवशर्मा म्हणाला, ''साधक, तू कमी विचार करतोस आणि जास्त रागवतोस. तुला माहित आहे कां

कीं तो मकरकेतु या डोंगराळ भागांत जाणूनबुजून कां आलाय? तुला आणि तुझ्या मित्राला माया-सरोवराला घेऊन जाण्यासाठीच! तिथे तुम्हाला भयंकर अशा जलवृक्ष राक्षसांशी लढावे लागेल. आणि त्यांच्यापासून स्वतःचे रक्षण करावे लागेल.''

''जलराक्षस! महाकालच्या मदतीने, या त्रिशूलाने, त्यांना मारुन पाण्यांतून उचलून किनाऱ्यावर फेकून देईन. आता राहिला जयशील; त्याच्याजवळ महाकालाचा सेवक कालाकालने दिलेले खड्ग आहे.'' सिद्धसाधक म्हणाला.

जयशीलच्या लक्षांत आले कीं वाद वाढेल आणि साधक देवशर्माशी भांडण करेल. कारण त्याला हे माहिती नाही की देवशर्माच त्याचा बालमित्र आहे. हे टाळण्यासाठी तो देववर्माला

म्हणाला, "वैद्यदेवजी, आपण मंगलवर्माला त्या रथाजवळ पाठवून तिथे काय बोलणे चालले आहे हे जाणून घेऊं शकतो कां?"

देवशर्माला जयशीलच्या बोलण्याचा मतितार्थ कळला. त्याने मंगलवर्माला सांगितले, "शिष्या, तू त्या रथाजवळ जाऊन शोधून काढ कीं त्या हंसांच्या रथात मायासरोवरेश्वर कां नाही? आणि त्याच्या जागी त्याचा अंगरक्षकच कां आला आहे?"

मंगलवर्माने मस्तक लववून देवशर्माला नमस्कार केला आणि पाण्यांतून तो रथाकडे जाऊं लागला. तो जाताच जयशीलने देवशर्माला विचारले, "शर्मा, आता तरी सांग, मायासरोवरेश्वराकडे हिरण्यपुरचे अपहरण केलेले राजकुमार व राजकुमारी सुरक्षित आहेत ना?"

"दोघेही सुरक्षित आहेत. त्यांच्या अपहरणामुळे तिकडे हिरण्यपुरचा राजा दुःखांत आहे. तर इकडे मायासरोवरेश्वरांना देखील आपण केलेल्या कृत्याचा पश्चात्ताप होतो आहे." देवशर्मा म्हणाले.

त्या दोघांचे चाललेले हे बोलणे ऐकून सिद्धसाधक "जय महाकाल" असे ओरडत म्हणाला "जयशील, तुम्ही आधीपासूनच एकमेकांना ओळखता कां? आत्तापर्यन्त ही गोष्ट तू माझ्यापासून कां लपवून ठेवलीस?"

त्याला हळूं आवाजांत बोलायला सांगून जयशील म्हणाला, "साधका, शांत हो. मी आणि देवशर्मा बालमित्र आहोत. त्या गांवातले आम्ही नांवाजलेले जुगारी होतो. ती तर एक मोठीच कहाणी आहे. पण आम्ही मित्र आहोत हे मकरकेतुला कळता कामा नये. जर ही गोष्ट त्याला समजली तर आपण माया सरोवरेश्वरांना बंदी बनवून कांचनवर्मा आणि कांचनमाला यांची सुटका करुं शकणार नाही."

"हे ठीक आहे. आता मला समजलं. मी काळजी घेईन. पण या हंसांच्या रथाचे काय करायचे? हे तर एक कोडेंच आहे. याच्या मागे काय चाल आहे हे तर आपल्याला माहिती नाही. कदाचित् आपला मित्र देवशर्माला याबद्दल कांही माहिती असेल." असे म्हणत त्याने देवशर्माला प्रेमाने मिठी मारली.

सिद्धसाधकाच्या खांद्यावर थोपटत हंसत देवशर्मा म्हणाला, "मायासरोवराच्या जलवृक्ष

राक्षसाला जर तुम्ही मारुं शकलांत तर तुम्हाला महाकालाकडून सर्व शक्ती प्राप्त होतील. तो जलवृक्ष तुमच्या महाकाल देवाचा कट्टर शत्रू आहे."

"असं काय? त्याला पकडून या नरवानराला खायला देतो. नरवानर, त्याला खाशील ना?" असं म्हणत सिद्ध साधकाने नरवानराच्या खांद्यावर त्रिशूळ थोडा दाबला.

उडी मारुन नरवानर लगेच नदीतीरावर उभ्या असलेल्या जलग्रह हत्तीकडे जाऊं लागला. साधकाने त्याचा हात पकडून त्याला थांबवत म्हटलं "नरवानरा, थांब. आता आपण मकरकेतु आणि त्याचे मालक सरोवरेश्वर यांचे मित्र आहोत. तो पाणहत्ती तुला मोठ्या भावासारखा आहे."

साधकाचे बोलणे ऐकून देवशर्मा खदखदून हंसला. मग वज्रासारखा असलेला आपला दंड उचलून नदीकडे रोखत तो म्हणाला, "मायासरोवरांत कुठल्यातरी गोष्टीवरुन चांगलीच खळबळ उडाली आहे. असं नसतं तर सरोवरेश्वराचा रथ इथें नदीमधे उतरला नसता."

देवशर्मा याविषयी अजून कांही बोलणार एवढ्यांत मंगलवर्मा आणि मकरकेतु तिथे आले. दोघंही खूप दुःखी दिसत होते. कांहीतरी अप्रिय गोष्ट घडली आहे हे त्यांच्या चेहऱ्यावरुन स्पष्ट दिसत होते. रडक्या आवाजांत मकरकेतु म्हणाला, "वैद्यदेव, एका तासापूर्वी जेव्हां मायासरोवरेश्वर हंसांच्या रथांत बसून जलविहार करत होते, तेव्हां जलराक्षस अचानक पाण्यांतून वर आला, आणि रथात त्यांच्या शेजारी बसलेल्या कांचनमालेला पकडण्याचा प्रयत्न करुं लागला. या संकटातून सुटण्यासाठी सारथी आणि अंग-

रक्षकांनी तो रथ आकाशांत नेला. पण....'' पुढे तो कांही बोलूं शकला नाही. डोळे पुसत तो तिथेच उभा राहिला.

देवशर्माने मोठ्या आतुरतेने विचारले, ''रथांत बसलेल्या सरोवरेश्वर आणि कांचनमालेचे काय झाले?''

स्वतःला सांभाळत मकरकेतु म्हणाला, ''मोठाच अनर्थ झाला. हंसांचा रथ जेव्हां आकाशांत उडत होता तेव्हां गिधाडांच्या एका टोळीने त्यांच्यावर हल्ला केला. हंस घाबरुन इकडे तिकडे पळून जाण्याचा प्रयत्न करुं लागले. त्यामुळे रथ उलटापालटा होऊं लागला आणि सरोवरेश्वर, कांचनमाला, सारथी व अंगरक्षक, खाली असलेल्या जंगलात पडले.''

ही हकिगत ऐकून देवशर्मा, जयशील, सिद्धसाधक थक्कच झाले. ''राजकुमारी कांचनमाला जर एवढ्या उंचावरुन खाली पडली असेल तर ती यांतून वांचणे अशक्य आहे. साधक, आपण आत्तापर्यन्त जे कष्ट केले ते सगळे फुकट गेले. आपण आपले दिलेले वचन पूर्ण करुं शकलो नाही.'' असे म्हणत जयशीलने म्यानांतून तलवार काढून लांब फेकून दिली.

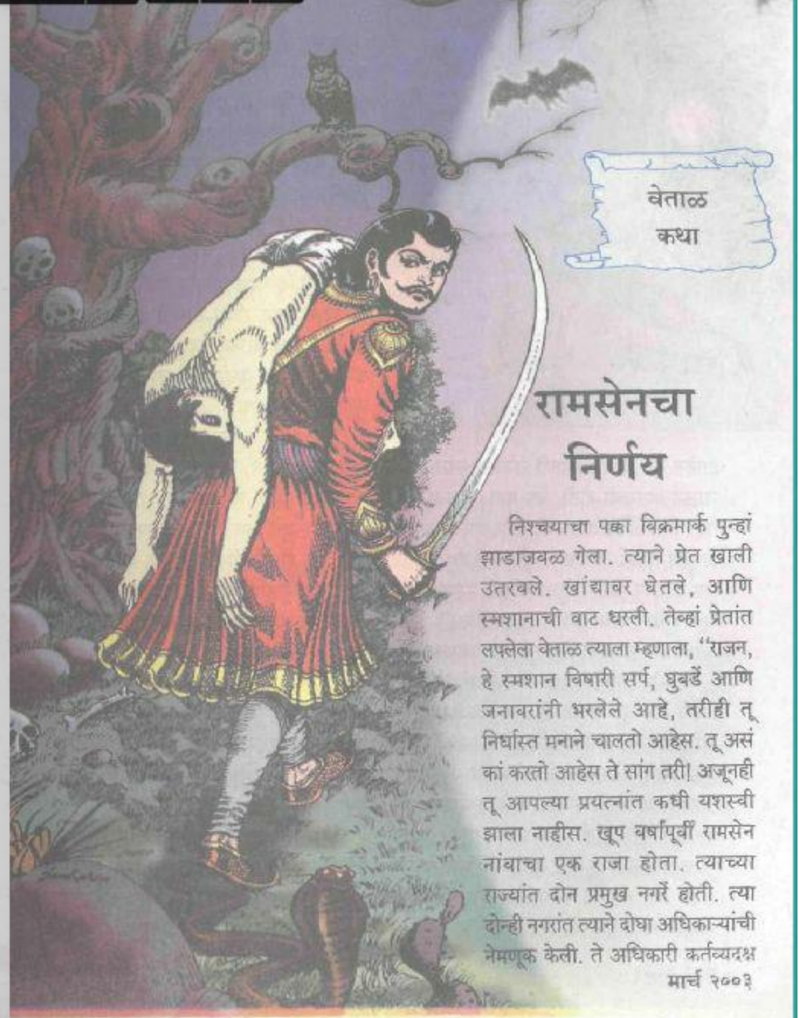
''तिच्या वडिलांवर ओढवलेला प्रसंग ऐकून पद्ममुखी स्वतःचे बरेवाईट करायला मागेपुढे पाहाणार नाही.'' असे म्हणत देवशर्माने आपल्या हातांतली काठी जमिनीवर फेकली.

सगळ्यांचे उदास चेहरे बघून सिद्धसाधक म्हणाला, ''निराश होऊं नका! ते दोघं एखाद्या तळ्यांत किंवा झाडांवरही पडले असतील. त्यांना शोधायला आपण कांही माणसें पाठवूं, आणि त्या जलराक्षसाचा बळी महाकालाला द्यायच्या तयारीला लागूंया. मायासरोवर इथून किती दूर आहे?''

सिद्धसाधकाचे बोलणे पुरे होण्याआधीच नदींतून ''जलराक्षस, जलराक्षस!'' असा मोठमोठ्यांदा ओरडा ऐकूं येऊं लागला.

जयशील आणि इतर सगळेजण तिकडे पहातात तो काय, लांडग्यासारखी डोकी असलेले राक्षस दगडाचे सोटे हातांत घेऊन रथाला घेरुन वेगाने पुढे येत होते. (क्रमशः)

वेताळ कथा

रामसेनचा निर्णय

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ गेला. त्याने प्रेत खाली उतरवले. खांद्यावर घेतले, आणि स्मशानाची वाट धरली. तेव्हां प्रेतांत लपलेला वेताळ त्याला म्हणाला, ''राजन, हे स्मशान विषारी सर्प, घुबडें आणि जनावरांनी भरलेले आहे, तरीही तू निर्धास्त मनाने चालतो आहेस. तू असं कां करतो आहेस ते सांग तरी! अजूनही तू आपल्या प्रयत्नांत कधी यशस्वी झाला नाहीस. खूप वर्षांपूर्वी रामसेन नांवाचा एक राजा होता. त्याच्या राज्यांत दोन प्रमुख नगरें होती. त्या दोन्ही नगरांत त्याने दोघा अधिकाऱ्यांची नेमणूक केली. ते अधिकारी कर्तव्यदक्ष

आहेत कां याची पाहाणी राजाला स्वतः तिथें जाऊन करायची होती. वेष पालटून राजा तिथें गेला. तिथे अनेक अडचणी समोर आल्या. राजाने अनुभव घेऊन आपला अनुचित निर्णय घेतला. त्या राजाची गोष्ट मी तुला सांगतो. म्हणजे तुझी चूक सुधारण्याचा प्रयत्न तू करशील." आणि वेताळ त्या राजाची गोष्ट पुढे सांगू लागला.

रामसेन प्रमोद देशचा राजा होता. तो नेहमी प्रजेचे कष्ट दूर व्हावेत हे आपले ध्येय मानीत असे. लोकांना समाधान मिळावे व त्यांचे जीवन सुखी व्हावे यासाठी त्याने अनेक उपाय अंमलात आणले. जनतेची सेवा त्याचे कर्मचारी नीट करतात कीं नाही ते पाहण्यासाठी त्याने गुप्तचरदेखील नेमले होते. कधीकधी राजा वेषांतर करुन त्या नगरांत फेरफटका मारत असे व चौकशी करवीत असे.

एकदा तो वेष पालटून भाग्यपुरीला गेला. तिथें प्रत्येक नागरिकाच्या तोंडी भाग्यपुरीचा अधिकारी दिव्यदत्त याची फारच प्रशंसा त्याला ऐकायला मिळाली. ती ऐकून तो कंटाळला. त्याला वाईट वाटलं कीं लोक आपल्या राजाला विसरून दिव्यदत्ताचेच गुणगान गात आहेत. तो राजधानीला परतला आणि त्याने कांही गुप्तचरांना बोलावून सांगितले, "मला वाटतं, भाग्यपुरीचा अधिकारी दिव्यदत्त याला आपलीच स्तुतीस्तोत्रे ऐकायची वाईट संवय लागली आहे. त्यासाठी तो निश्चितच सरकारी रकमेचा अपव्यय करीत असला पाहिजे. तुम्ही तिथें जा आणि त्याच्या चुकांचा शोध घ्या."

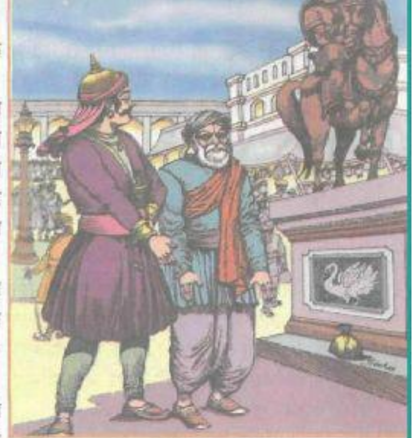
एका आठवड्यानंतर गुप्तचरांनी परत येऊन राजाला सांगितले, "महाराज, दिव्यदत्त राजनिष्ठ आहे. तो जे जे काम करतो, ते आपले नांव घेऊनच करतो. जनतेच्या कल्याणासाठी तो सर्व प्रकारच्या सुखसोयींची व्यवस्था करतो त्यामुळें तो फारच लोकप्रिय झालेला आहे. तो राज्याच्या खजिन्यांतल्या एका पैचादेखील दुरुपयोग करीत नाही."

त्यांची माहिती ऐकून रामसेनचा विश्वास बसला नाही. गुप्तचरांना दिव्यदत्ताने लांच तर दिली नसेल ना अशी त्याला शंका उत्पन्न झाली. म्हणून स्वतःच वेषांतर करुन तो भाग्यपुरीला गेला.

तिथें तो एका खानावळींत उतरला. संध्याकाळीं तिथल्या मालकाला राजा म्हणाला, "हे पहा, माझ्याकडे दहा हजार रुपये आहेत. मला या नगरांत रात्रीची शोभा पहायला जरा हिंडायला जायचे आहे. मी ही पैशांची थैली इथें ठेवून जाऊं कां?"

"अहो, दिव्यदत्त या नगराचा अधिकारी आहे. इथें चोरांची अजिबात भीती नाही. इथें चोरी होतच नाही. तुमची रुपयांची थैली तुमच्या खोलींत जरी ठेवलीत तरी चालेल. नाहीतर तुमच्या हातांत बाळगा, किंवा माझ्या स्वाधीन केलीत तरी चालेल." त्या मालकाने सांगितले.

रुपयांची थैली बरोबर घेऊन नगरांत फिरायला निघाला. सगळीकडे जणूं दीपोत्सव असावा अशी आरास होती. कित्येक वैद्यशाळांकडे पाहूनच समाधान वाटत होते.

रामसेनने एका बोळकंडीत ती पैशाची थैली एका जागी ठेवली व तो पुढे जाऊं लागला; तोच 'थांबा' असा आवाज त्याला ऐकूं आला.

रामसेन चकित होऊन थांबला. एक सैनिक त्याच्या समोर येऊन उभा राहिला व त्याने विचारले, "ही थैली इथें ठेवून तुम्ही पुढें कुठे निघालात? यांत कांही विषारी पदार्थ तर ठेवलेला नाही ना?"

"तू कोण रे मला विचारणारा? मला वाटेल ते मी करीन." रामसेनाने नाराजीच्या नाटकी सुरांत म्हटले.

"हे बघा, मी या नगराचा सैनिक आहे. कांही वेडेवांकडे होत नाही ना हे मी लपून पाहात असतो. लोकांवर संकट येऊं नये हे पाहाणं माझं कर्तव्य आहे." सैनिकाने अभिमानाने सांगितलं.

रामसेन मुद्दामच पळायला लागला. आणि सैनिक त्याचा पाठलाग करुं लागला. राजा वेगाने पळत होता तेव्हां अंधारात त्याचा पाय मुरगळला आणि तो खाली पडला. त्याच्या डोक्याला मार लागला व तो बेशुद्ध झाला.

सैनिकाने जोरांत शिटी वाजवली. तेव्हां चारी बाजूंनी गस्त घालणारे सैनिक गोळा झाले. त्यांनी रामसेनला रुग्णालयांत नेले.

वैद्यांनी परीक्षा केल्यानंतर म्हटले, "जखम फार खोल आहे." त्यांनी औषधोपचार करुन जखमेवर पट्टी बांधली.

शुद्धीवर आल्यानंतर रामसेन म्हणाला, "प्रत्येक सामान्य नागरिकाचे प्राण वांचतील अशी सोय या नगरांत केलेली आहे, ही कौतुकास्पद गोष्ट आहे. ज्या दिव्यदत्ताने अशा उत्तम सुविधा केल्या आहेत, त्याला भेटूनच मी गांवी परत जाईन."

जेव्हां ही गोष्ट सैनिकांच्यामार्फत दिव्यदत्ताला

समजली, तेव्हां तो स्वतः रामसेनला भेटायला आला. पैशाची थैली मागे ठेवून जाण्यांत रामसेनचा कोणता हेतू होता हे त्याने विचारले. तेव्हां राजाने सांगितलं, "मी महाराज रामसेन आहे, तुझा या नगरांतला कारभार पाहाण्यासाठी मी इथें आलो. प्रजेच्या कल्याणासाठी तू इतकी चांगली कामें करतो आहेस हे पाहून आनंद झाला. मी तुझे अभिनंदन करतो."

दिव्यदत्तने त्वरित गुडघे टेकून महाराजांना अभिवादन केले. "महाराज, आपण या संकटातून वांचलांत ही दैवी कृपाच झाली. माझी कामगिरी पाहाण्यासाठी आपण आपला जीव धोक्यांत घातला होतात."

रामसेनने पुन्हां एकदा दिव्यदत्ताची प्रशंसा केली. राजधानीला परत गेल्यानंतर तिथें त्याला बोलावून त्याचा आदरपूर्वक सन्मान केला. ते बघून राज्यांतल्या इतर नगरांतल्या अधिकाऱ्यां-नीही आपापली नगरे त्या प्रकारें नीटनेटकी ठेवून चांगला राज्यकारभार करावा, असा निर्णय घेतला. सौभाग्यपुरचा अधिकारी भव्यवर्मा याला मात्र आपला सन्मान लवकर व्हावा असे वाटत होते.

भव्यवर्मा चैनी होता. प्रजेच्या कल्याणाबद्दल त्याला कांहीही वाटत नव्हते. तो महाराणींचा जवळचा नातलग होता, म्हणून रामसेनला नाईलाजाने त्याला सौभाग्यपुरचा अधिकारी नेमणें भाग पडले.

भव्यवर्माने महाराणींना भेटून सांगितले, "माझ्या नगरांतली जनता सुखी आहे. त्यांना सर्व प्रकारच्या सुखसोयी मिळतात, परंतु जो आदर व प्रेम देवदत्ताला मिळाले, ते अद्याप मला मिळालेले नाही. माझ्या नगराला भेट द्यावी असे आपण महाराजांना सुचवावे. म्हणजे मी किती

चांगला व समर्थ प्रशासक आहे ते महाराजांना लागलीच समजेल."

राणीने राजाकडे हा विषय काढला. तेव्हां राजा म्हणाला, "ठीक आहे. आठवडाभरांत मी त्या नगरांत जरुर जाईन. जर त्याला प्रथम कळवले तर तो सतर्क राहील व आवश्यक ती व्यवस्था करील. म्हणून ही गोष्ट गुप्तच राहिली पाहिजे."

आठवड्यानंतर राजाने आपल्या एका विश्वासू सेवकाला वेषांतर करुन सौभाग्यपुरला धाडले. आणि राजा स्वतः मात्र एका सामान्य नागरिकाप्रमाणें त्या सेवकाच्या मागोमाग जात राहिला. भव्यवर्माला वाटलं कीं तो सेवक म्हणजे वेषांतर करुन आलेले महाराज! म्हणून त्याने त्याची चांगली सरबराई केली.

तो सेवक रात्रीं नगरांत फिरत असताना. त्यानेही पैशाची थैली एका बोळांत ठेवली. तेव्हां आसपास पहारा करीत असलेल्या सैनिकांनी त्याला गुंगीचे औषध दिले व रुग्णालयांत दाखल केले.

तितक्यांत नागरिकाच्या वेषांत असलेला राजा रामसेन तापासाठी औषध मागायला म्हणून त्याच रुग्णालयांत शिरला. परंतु त्याच्याकडे कुणीही लक्ष दिले नाही. सर्वजण त्या वेषांतर केलेल्या सेवकाची सेवा करण्यांत गुंतले होते. एका सैनिकाने रामसेनला हळूंच सांगितलं, "या नगरांतल्या रुग्णालयांतून चांगले हुशार वैद्यच राहिले नाहीत. इथें त्यांना वेळेवर नीट पगार मिळत नाहीत, म्हणून सगळेजण भाग्यपुरीला निघून गेले आहेत. उत्तम वैद्यांची चिकित्सा फक्त इथें भव्यवर्मालाच मिळते. तुला जर आपला प्राण वांचवायचा असेल तर तू तडक भाग्यपुरीला जा."

रामसेन राजधानीला परतला आणि त्याने राणीला सविस्तर हकीकत सांगितली. राजा तिला म्हणाला, "आता तुलाही कळलं असेल की भव्यवर्मा हा चांगला अधिकारी नाही. तो अगदी नालायक आहे. नाहीतरी तो तुझा नातलग, म्हणून तूच त्याला मी येणार असल्याची बातमी कळवली असशील, होय ना?"

राणी चकित झाली व म्हणाली, "मी कशाला सांगीन? पण जेव्हां तुम्ही ही गोष्ट मला सांगितलीत तेव्हां माझ्या दासींपैकी कुणीतरी ते ऐकलं असेल आणि तिनेच ही गुप्त गोष्ट भव्यवर्माला कळवली असेल. मी नीट चौकशी करीन आणि त्या दासीला चांगली कठोर शिक्षा करीन."

त्यावर रामसेन म्हणाला, "देवी, असं करुं नकोस. भव्यवर्मा तुझा आप्त आहे म्हणून त्याचं हित सांभाळण्यासाठी आणि तुला खूष करण्यासाठी त्या दासीने हे काम केलं असलं पाहिजे."

या घटनेनंतर लौकरच रामसेनने भाग्यपुरीच्या दिव्यदत्तला सौभाग्यपुरचा अधिकारी म्हणून नेमले व भव्यवर्माला त्याने भाग्यपुरीला धाडले.

ही गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला विचारले, "हे राजन, रामसेनने ही नियुक्ती केली त्याच्यावरुन असं स्पष्ट दिसत नाही कां की त्याला भव्यवर्मा व दिव्यदत्ताच्या कारभाराचे नीट मूल्यमापन करता आले नाही? कर्तव्यदक्ष व लोकप्रिय दिव्यदत्तला सौभाग्यपुरचा अधिकारी नेमणे आणि अकार्यक्षम व चैनी भव्यवर्माला भाग्यपुरीचा अधिकारी नेमणे, हा रामसेनने घेतलेला निर्णय उतावळा व अयोग्य आहे असं तुला वाटत नाही कां? माझ्या शंकांचं उत्तर तुला माहीत असूनदेखील जर तू मौन पाळलंस तर तुझ्या मस्तकाचे असंख्य तुकडे होतील."

तेव्हां विक्रमार्क म्हणाला, "राजा रामसेनने मुख्यतः दोन्ही नगरांच्या प्रजेच्या हितासाठीच हा निर्णय घेतलेला होता. दिव्यदत्ताच्या कारभारामुळें भाग्यपुरची प्रजा दीर्घकाल सुखी होती. नवीन नेमलेल्या भव्यवर्माची विलासी जीवनशैली व प्रजेबाबत दुर्लक्ष या नागरिकांनी फार काळ सहन केलं नसतं. त्यांनी आपल्या दुर्दशेबद्दल राजाकडे तक्रार केली असती. म्हणजे राजालाही त्या पदावरुन भव्यवर्माची उचलबांगडी करता आली असती. त्या परिस्थितींत राणीदेखील राजाशी सहमत झाली असती. आता सौभाग्यपुरबद्दल म्हणायचं तर नवा अधिकारी दिव्यदत्त तिथली वाईट स्थिती सुधारण्यासाठी निश्चितच आटोकाट प्रयत्न करील व सौभाग्यपुरची स्थिती भाग्यपुरसारखीच वैभवशाली बनवील. हा विचार करुनच राजा रामसेनने हा निर्णय घेतला. म्हणून त्याला अयोग्य व उतावळा निर्णय म्हणता येणार नाही."

राजाचा मौनभंग करण्यांत यशस्वी झालेला वेताळ पुन्हां एकदा शवासहित अदृश्य झाला नि झाडावर जाऊन बसला.

(सुभद्राच्या कथेवर आधारित)

केशदान

तुम्ही कधी तिरुपतीला गेला आहात? या तीर्थक्षेत्रांत तुम्हाला एक आगळे दृश्य दिसते. डोक्यावरचे केंस कापून अगदी तुळतुळीत गोटा केलेली असंख्य डोकीं इथें दिसतात. ते पाहून नवखा माणूस बुचकळ्यांत पडतो. पण जरा चौकशी केली तर हे सर्व स्त्रीपुरुष व लहान मुलें ही भक्तमंडळी आहेत हे समजते. आंध्रप्रदेश व तमिळनाडमधून मोठ्या संख्येने येणारी मंडळी आपले केस वेंकटेश्वराला आनंदाने अर्पण करतात. अनेक बालकांचे पहिले जावळ तिरुपतीला किंवा दुसऱ्या एखाद्या तीर्थक्षेत्रांत जाऊन करण्याची तमिळनाडमधें प्रथा आहे. आता देवाला हे केंस कशासाठी द्यायचे? भक्तांची श्रद्धा आहे कीं देवापुढें प्रसाद देण्याबरोबर त्याग व समर्पणाची भावनाही तितकीच महत्वाची आहे. प्रत्येक व्यक्तीला आपला केशकलाप प्रिय असतो, आणि तोच देवाला अर्पण करणें हा मोठाच त्याग ठरतो.

मिरीं - प्रसादाची

तुमच्या दैवताला तुम्ही गुलाब, मोगरा, झेंडू किंवा जास्वंदीची फुलें वाहात असाल ना? तुम्ही मिरींदाणे देखील वाहूं शकता. होय, तिखट मिरीं!

उत्तर केरळमधल्या कोडुंगल्लूरमधें भद्रकाली किंवा दुर्गेचे मंदिर आहे. तिथल्या देवतेला इतर वस्तूंबरोबर मिरींही वाहिली जातात. काली म्हणजे काळा, मिऱ्याचा रंग! देवीचा आजार येऊं नये म्हणून या देवतेची उपासना

सोन्याचे अंडे

पांढरीपूर गांवात धनिया नांवाचा एक शेतकरी होता. त्याला गोपाळ व गोविंद असे दोन मुलगे होते. दोघांची लग्ने झाली होती. धनियाचे प्रशस्त घर होते व सर्वजण मिळूनमिसळून राहात होते.

धनियाजवळ चार एकर जमीन होती. तो जेव्हां म्हातारा झाला तेव्हां शेतीवाडीचे सर्व काम त्याने आपल्या मुलांच्यावर सोंपवले. गोपाळ रोज लवकर उठून शेतावर जाई, पण गोविंद आळशी होता. तो उशीरा उठायचा व दिवसभर मनोराज्यें करीत बासयचा.

गोविंदच्या बायकोला, राधाला, आपल्या नवऱ्याचा हा आळशीपणा बिलकुल आवडत नव्हता. ती त्याला वारंवार सांगायची, "अहो, जेव्हां पाहावं तेव्हां हवेंत मनोरे कसले बांधत बसता? शेतावर जाऊन भावजींना जरा मदत करायला काय झालं?"

पण गोविंदवर कांही त्याचा ढिम्म परिणाम झाला नाही. तो तिला मख्खपणें उत्तर द्यायचा, "तू कशाला काळजी करतेस? जरा एकदा सोन्याची अंडी देणारी बदकीण माझ्या हातांत येऊं दे कीं मग बघ! मी कष्ट न करताच लक्षाधीश होईन."

गोपाळ व त्याची पत्नी अत्यंत सुस्वभावी होती, त्यामुळें ती दोघे याकडे फारसे लक्ष देत नसत. व गोविंदबद्दल तक्रारही करीत नसत. असेच दिवस चालले होते. एके रात्रीं एक अनोळखी तरुण गोविंदाच्या घरीं आला. खाटेवर सुस्तपणे पहुडलेल्या गोविंदाने उठून त्याला विचारले, "कोण तुम्ही? कुणाला भेटायचंय?"

"माझं नांव हरी. मी जवळच्याच गांवातला आहे. दुसऱ्या गांवी कांही जरूरीचं काम निघालं म्हणून निघालो आहे. पण आता अंधार पडला. तेव्हां मी तिथें अपरात्रीं पोंचेन. कृपा करुन मला इथें रात्रीपुरता आसरा द्याल कां? सकाळ झाली कीं मी निघून जाईन." हरीने नम्रपणें विचारले.

"ठीक आहे. या ओसरीवर तुला एक खाट द्यायची व्यवस्था करतो. आमच्याबरोबर जेव आणि आरामांत झोंप." गोविंदने सांगितल्याप्रमाणे त्याची व्यवस्था केली.

हरीला अंथरूण देत होता, तेव्हां हरीच्या हातांत सोनेरी रंगाची चमचमणारी कोंबडी गोविंदला दिसली. ती पाहून त्याला आश्चर्य वाटले व तो म्हणाला, "हे काय? ही कोंबडी तर सोन्यासारखी चमकतेय!" हरीने हंसतमुखाने म्हटले, "ही खरोखरीच सोन्याची कोंबडी आहे. ती सोन्याचे अंडे देणारी आहे."

"काय सांगतो आहेस? कोंबडी कधी सोन्याची अंडी देते तरी कां?" गोविंदने विचारले.

हरीने चटकन आपल्या खांद्यावरच्या पिशवींतून एक चमकणारे अंडे काढले आणि ते दाखवून म्हटले, "बघ, हे याच कोंबडीने दिलेले अंडे आहे. महिन्यांतून एकदा ती असले अंडे देते."

"ही कोंबडी खरंच कां तुझ्या मालकीची आहे? ही घेऊन तू कुठे जातो आहेस?" गोविंदाचे डोळे आश्चर्याने विस्फारलेले होते. कोंबडीकडे पाहात तो प्रश्नावर प्रश्न विचारूं लागला.

"एका मांत्रिकाने मला ही कोंबडी दिली आहे. पण हिला पोसण्याची माझ्यांत शक्ती नाही, म्हणून जारच्याच गांवातल्या माझ्या एका नातेवाईकाला ही विकायची म्हणून मी कोंबडी घेऊन चाललो आहे." हरीने अगदी केविलवाण्या स्वरांत सांगितले. त्याच्या बोलण्यावरुन त्याची दीन अवस्था स्पष्टपणें समजत होती.

गोविंदने मोठ्या सहानुभूतिपूर्वक त्याला विचारले, "या कोंबडीला तू पोटभर खायला कां घालूं शकत नाहीस? ही काय हिरे खाते कीं माणकें?"

हरीने क्षणभर थांबून उत्तर दिले, "असं कांहीच नाही ही खात. हिचा आहार जरा विचित्र आहे. ही रोज साधीच अंडी घालते. पण तिच्या मालकाने मेहनत करून काढलेले धान्य खाऊनच ही महिन्यांतून एकदा सोन्याचे अंडे देते. ते धान्य खातखात तिचे अंडे सोन्याचे होते. मी तर अगदीच गरीब आहे आणि गांवात माझी स्वतःची कांही शेतीवाडी नाही."

गोविंदच्या मनांत आलं की कांहीही करून ती कोंबडी आपण मिळवायचीच. त्याने हरीचे दोन्ही हात धरले आणि त्याला आर्जवून सांगितले, "हे

बघ मित्रा, माझा भाऊ व मी मिळून आमच्याकडे चार अेकरांचं शेत आहे. माझ्या वांटणीचे दोन अेकर आहेत. त्यांत मी बीं पेरीन आणि जे धान्य उगवेल त्यांतून या कोंबडीला पोटभर खाऊं घालीन. तेव्हां ही कोंबडी तू मलाचा वीक."

हरी आता बुचकळ्यांत पडला. नंतर तो म्हणाला, "ठीक आहे, या कोंबडीची किंमत कांही तू आत्ता लगेच चुकती केली पाहिजेस असं नाही. तू मेहनत करुन जे धान्य पिकवशील त्यांतलं एक पोतंभर धान्य माझ्यासाठी बाजूला ठेवून दे. सहा महिन्यानंतर पुन्हां इथे मी येईन. त्या पोत्यांतलं धान्य तू मला दिलंस कीं झालं. मला तेवढं पुरे आहे."

गोविंद मलताच खूष झाला. "देवाशपथ, मी माझा शब्द पाळीन" असं म्हणून त्याने ती कोंब्रडी आपल्या हातांत घेतली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळ होताच हरी गांवी परत गेला. गोबिंदने गोपाळशी बोलणी केली आणि आपल्या वांटणीचा दोन एकरांचा हिस्सा आपल्याला मिळावा असा हट्ट धरला. आपण स्वत:च शेती करणार असून गोपाळवर अवलंबून राहाण्याची आपली इच्छा नाही असे त्याने स्पष्ट सांगितले. गोविंदाचा हा पवित्रा पाहून प्रथम गोपाळ चकित झाला. पण नंतर मात्र त्याने या प्रस्तावाला मान्यता दिली.

त्या दिवसापासून गोविंद सकाळींच उठून शेतांत जाऊं लागला. दिवसभर तो कामांत गुंतलेला असे. ज्या दिवशी नवीन धान्य हातांत येईल त्या दिवसाची तो मोठ्या उत्सुकतेने वाट पाहूं लागला.

असे कांही महिने गेले. शेतांत छान पीक डोलत होतं. कापणी झाली आणि धान्याची पोती भरभरुन गोविंद घरी घेऊन आला. अखेर ती शुभवेळा आली होती.

घरांत सगळीकडे धान्याची पोती होती. ती पाहून राधा आनंदाने फुलून गेली. कुणाचीही मदत न घेता गोविंदाने हे सारे कष्ट एकट्याने उपसले, त्याबद्दल गांवकरी देखील त्याची स्तुती करायला लागले.

गोविंदाने मोठ्या प्रेमाने आपल्या कोंबडीवरुन हात फिरवला. आपल्या मेहनतीने पिकवलेल्या धान्यांतले दाणे त्याने तिला भरवले. ती कोंबडीही आनंदाने ते दाणे मटकावूं लागली.

एक महिना उलटला. गोविंद अस्वस्थ झाला होता. ती कोंबडी सोन्याचे अंडे केव्हां देतेय याची वाट पहात होता. तसं पाहिलं तर ती कोंबडी साधी अंडी देत होतीच. पण तिला कितीही धान्य खाऊं घातलं तरी ती कांही सोन्याचे अंडे देईना. गोविंदला वाटलं कीं हरीच्या सांगण्यानुसार त्या अंड्यांच्या रंग सोन्यासारखा व्हायला लागेल. पण तसंही होईना. गोविंदाने अंडी फोडून पाहिली, पण त्यांत सोने नव्हते. तो अगदी निराश झाला. हरीवर संतापलादेखील! या लबाड हरीला आता आपण चांगला धडा शिकवायचा असा त्याने निश्चय केला. तो आता हरीची वाट पाहूं लागला.

एके दिवशी हरी गोविंदाच्या घरी येऊन पोंचला आणि त्याने मोठ्या प्रेमळपणें गोविंदाला विचारले, "कसा आहेस? सारं कांही ठीकठाक चाललंय ना?" पण गोविंदाने त्याला रागावत उत्तर दिले, "तू मला चांगलं फसवलं आहेस. तुझ्या कोंबडीला सोन्याची अंडी देता येत नाहीत."

त्यावर हरी मोठ्याने हंसला आणि गोविंदाच्या खांद्यावर हात ठेवून म्हणाला, "बघ, मी कांही तुला फसवलेलं नाही. ती आता कांही माझी कोंबडी नाही, ती तुझी आहे. तिने सोन्याचे अंडे दिलेले आहे. तिच्या अंड्यामधें सोने नसले, तरी तुझ्या पिकामधे आहे ना! खूप मेहनत करुन, आळस झटकून टाकून तू एकट्याने एवढं सारं पीक निर्माण केलेलं आहेस. तुझ्या घरांत जी धान्याच्या पोत्यांची थप्पी लागली आहे. ती सोन्यासारखीच आहे ना?" हरीने गंभीर होऊन विचारले.

या प्रश्नाचे काय उत्तर द्यावे हे हरीला उमजेना. थोडा वेळ तो स्तब्ध राहिला. नंतर, स्वत:ला सांवरत तो म्हणाला, "होय हरी, तुझं म्हणणं खरं आहे. आता माझ्या घरांत सोन्याचे अंडे देणारी कोंबडी खरोखरच आहे. पण मला एक शंका आहे. तू आळस आणि दिवास्वप्नें यांच्या कचाट्यांतून मला सोडवले आहेस. तू माझा दूरचा कुणीतरी नातलग तर नाहीस ना?"

"नाही, नाही, मी तुझा नातेवाईक नाही. शेजारच्या गांवात मी राहातो. तिथल्या शाळेंत मी शिकवतोय सध्यां! या गांवांतून येताजाताना लोकांकडून तुझ्याबद्दल मी ऐकलं होतं. सोन्याचे अंडे देणारे बदक तुझ्या मनांत ठसलंय आणि तू त्याबद्दल हवेंतले किल्ले बांधतोस असं ऐकलं होतं. मला या गोष्टीचं नवल वाटलं. सोन्याचे अंडे देणारी कोंबडी असली काय अन् बदक असले काय, त्याने काय फरक पडणाराय? म्हणून मी कोंबडी घेऊन आलो इतकंच" हरीने हंसत हंसत उत्तर दिले.

वृक्षावरची देवी

पारिजातक हा कल्पवृक्ष देवलोकांत आहे. तुम्ही जे मागाल ते हा वृक्ष देतो. सुनंदा अप्सरेला वाटलं कीं ती देवेंद्राची पत्नी व्हावी. आपली इच्छा पूर्ण करण्यासाठी ती त्या वृक्षानजीक गेली. परंतु अचानक तिला आपली इच्छा आठवेनाशी झाली. जशी ती त्या वृक्षापासून लांब गेली, तशी तिला इच्छा आठवली. असं अनेकवेळा घडलं. एकदा ती त्या पारिजातकाजवळ जाऊन म्हणाली, "अरे पारिजाता, मी तुझ्यानजीक आले कीं आपली इच्छा विसरून जाते. तू मला असा वर दे कीं माझी इच्छा मी विसरणार नाही."

"ते जमणार नाही, वरदान देणे हे परमेश्वराचे काम आहे. जे कुणी कांहीतरी मागतात, ते देणें हे माझे काम आहे." पारिजातकाने उत्तर दिले.

"तर मग माझी इच्छा कशी पूर्ण होईल?" सुनंदाने विचारले. "तुझी इच्छा मला माहीत आहे. पण ती गैर आहे. तू एका पतिव्रता स्त्रीच्या पतीची पत्नी होऊं इच्छितेस. म्हणून मी ती इच्छा तुला विसरायला लावतो. तुला हवं असेल ते इतर कांहीही माग. मी तुझी इच्छा पूर्ण करीन." पारिजातकाने खुलासा केला.

सुनंदा नाराज होऊन म्हणाली, "इच्छापूर्ती करण्याऐवजी तू इच्छा विसरायला लावतोस. तेव्हां मी कशाला तुझं ऐकूं?" आणि तिने त्याच्या चार डहाळ्या रागाने तोडून फेकून दिल्या.

वृक्ष चिडून तिला म्हणाला, "तू माझ्या फांद्या तोडल्यास? आता मी तुला शाप देतो कीं यापुढें तू पृथ्वीवरच राहशील. देवलोकांत आता तुला जागा नाही. ज्या वृक्षाच्या फांद्या तुटल्या आहेत, अशा एखाद्या वृक्षावरच तुला राहावं लागेल."

- वसुधा -

सुनंदा घाबरून त्याला विनवायला लागली, "तुझ्यामुळें माझी इच्छापूर्ति होत नव्हती. तेव्हां रागाने मी फांद्या तोडल्या. तेव्हां माझ्या या चुकीच्या वागण्यांत तुझीदेखील भागीदारी आहे. तेव्हां फक्त मलाच शिक्षा कशाला?"

"परमेश्वराची इच्छा आहे कीं कल्पवृक्ष म्हणून माझ्या हातून सत्कर्म व्हावे. त्याने इतरांच्या इच्छेवर नियंत्रण ठेवण्याची शक्ती मला दिली. पण तुझा राग आवरण्याची शक्ती मला दिलेली नाही. म्हणून माझ्या चार फांद्या तू तोडल्यास. त्यामुळें मला किती वेदना झाली ते तुला ठाऊक नाही. ही माझी शिक्षा होती. आता तुला तुझी शिक्षा भोगलीच पाहिजे. पृथ्वीवर तू ज्या वृक्षावर राहशील, आणि त्या वृक्षाची पीडा जाणशील, तेव्हांच तुझी चूक तुला कळेल. त्यासाठीच तर मी तुला शाप दिला आहे." पारिजातक म्हणाला.

जेव्हां सुनंदाला समजलं कीं आता या शापांतून मुक्त होण्याची शक्यता नाही, तेव्हां तिने पारिजातकाला विनंती केली, "माझ्या साऱ्या शक्ती निष्प्रभ होणार नाहीत असा तू मला वर दे."

"तुझ्या साऱ्या शक्ती पृथ्वीवरही समर्थशाली राहतील. परंतु त्यांचा उपयोग परोपकारी कामांसाठीच झाला पाहिजे." पारिजात म्हणाला.

दुसऱ्याच क्षणीं सुनंदा पृथ्वीवर उतरली. एका घराच्या मागल्या अंगणात एक झाड होते, त्यावर ती राहूं लागली.

ती झाडावर बसली होती, तितक्यांत त्या घराचा मालक कोदंडराम तिथे आला, आणि त्याने त्या झाडाची एक फांदी तोडली. सुनंदाला वाटलं कीं कुणीतरी तिचा हातच तोडतंय. ती वेदनेने कळवळली व कण्हायला लागली.

तो आवाज ऐकून कोदंडराम घाबरला व झाडाकडे एकटक पाहूं लागला.

"माझी फांदी तू कां रे तोडलीस? मी तुझं कांही नुकसान केलं होतं कां?" सुनंदाने ओरडून विचारलं.

कोदंडरामला ही देवी कांही दिसली नव्हती. त्याला वाटलं कीं झाडच आपल्याशी बोलतंय. तो म्हणाला, "स्वयंपाकाची लांकडे संपली आहेत. विकत घ्यायला माझ्याकडे पैसे नाहीत. म्हणून माझा नाईलाज झाला."

सुनंदा त्याच्यासमोर प्रकट होऊन म्हणाली, ''हा वृक्ष कित्येक वर्षें मानवाची सेवा करतो आहे. हा परमेश्वराचा प्रियवृक्ष आहे. त्यानेच मला या वृक्षाची सेवा करण्यास सांगितले आहे. मी या वृक्षावरची देवी आहे. यापुढें कोणत्याही झाडावर अपकार करुं नकोस. तुला जे हवे असेल ते माझ्याकडे माग, मी तुला देईन.'' असं म्हणून तिने तिथेच एक जादूची चूल निर्माण करुन त्याला दिली.

जेव्हां जेव्हां कोदंडरामला स्वयंपाक करायचा असे, तेव्हां ती चूल आपोआप पेटायची. काम झालं कीं विस्तव विझून जायचा. त्यानंतर चारच दिवसांनी तो कुऱ्हाड घेऊन पुन्हां झाडापाशी आला.

सुनंदादेवीने त्याला पाहून त्याचं कारण विचारलं. कोदंडरामने उत्तर दिलं, ''माझी आई फार आजारी आहे. तिला औषध देणारा वैद्य फार मोठी रक्कम मागतो आहे. तेव्हां आता हे घर विकून टाकण्याखेरीज मला गत्यंतर नाही. हे घर विकत घेणारा गृहस्थ म्हणतोय कीं मागल्या बाजूचं हे झाड जर तू तोडून टाकलंस तरच मी घर विकत घेईन.

कारण घराच्या पाठीमागे झाड असणं त्याला अशुभदायी वाटतंय. म्हणून हे झाड आता मी मुळापासूनच उखडून टाकतो.'' असं म्हणत त्याने कुऱ्हाड वर उचलली.

सुनंदाने त्याला थांबवत म्हटले, ''तुझ्या आईला तू आणून या झाडाखाली निजवून ठेव. इथल्या मोकळ्या हवेने तिला दोनतीन दिवसांत बरे वाटेल बघ. माझ्यावर विश्वास ठेव.''

कोदंडरामने सुनंदाच्या सांगण्यानुसार केले. दोन दिवसांतच त्याच्या आईची प्रकृति

सुधारली. त्या दिवसापासून त्याचे सारे कुटुंबीय त्या झाडाची पूजा करायला लागले. तै जे कांही मागत, ते त्यांना त्या वृक्षापासून मिळायला लागले, व तो कल्पवृक्ष मानला जाऊं लागला. गांवातल्या इतर लोकांना जेव्हां समजलं तेव्हां ते देखील येऊन आपापली इच्छा पूर्ण करुन घेऊं लागले.

अशा रीतीने झाडावरच्या देवीने अनेक लोकांना मदत केली. आजारी लोकांना बरे केले. परंतु येणाऱ्यांपैकी ज्या कांही लोकांना आपल्या दंडेलशाहीने इतरांना त्रास द्यायचा होता, त्या लोकांची इच्छापूर्ती मात्र देवी करत नव्हती. हे लोक नाखूष होऊन देवीबद्दल उलटसुलट बोलूं लागले.

सुनंदाला जेव्हां हे कळलं तेव्हां तिने मनोभावे पारिजातवृक्षाची प्रार्थना केली, ''हे वृक्षदेवा, मला असा वर दे कीं येणाऱ्या लोकांच्या इच्छा मला अगोदरच कळतील, आणि जर कुणाच्या वाईट इच्छा असल्या तर त्या इच्छा ते विसरून जातील!''

सुनंदाच्या कानांत पारिजातकाचा आवाज गुंजला, ''आत्ता तुला खरे ज्ञान प्राप्त झाले आहे. ज्या वृक्षजातीने आजपर्यंत तुला आसरा दिला, त्या वृक्षजातीवर तू आणखी उपकार केलेस तर तू शापमुक्त होशील, आणि पुन्हां स्वर्गलोकांत येशील.''

हे ऐकून सुनंदा आनंदून गेली. परोपकार करण्यासाठी उपयोगी पडणाऱ्या आपल्या साऱ्या शक्ती तिने वृक्षांच्या निरनिराळ्या जातींना वाटून दिल्या आणि ती स्वर्गांत परत गेली.

तेव्हांपासून झाडें ही देवतास्वरूप बनून मानवजातीवर उपकार करीत आहेत व मानवांचा फायदा करुन देत आहेत.

या झाडांचे, मानवाला वरदान देणाऱ्या हिरवाईचे रक्षण करणें, संवर्धन करणे हे प्रत्येकाचे कर्तव्य आहे.

प्रत्येकाने जमेल तेव्हां आयुष्यांत किमान पांच उपयुक्त झाडें लावावी व त्यांचे जतन करावे असा उपदेश आपल्या पूर्वजांनी केलेला आहे.

भारताची ओळ

तुम्हाला वाचनाची आवड असेल तर तुम्ही आपल्या पुराणांतील गोष्टी वाचल्या असतीलच. तुम्हाला अनेक प्रसंग आठवतात, पण व्यक्ती व स्थळें यांच्या नांवांचा विसर पडतो. या महिन्याची प्रश्नावली तुमच्या स्मरणशक्तिला ताण देणारी आहे. तुमची उत्तरें नीट लिहून जपून ठेवा व आमची उत्तरें प्रसिद्ध होतील तेव्हां ताडून बघा.

१. आपल्या पौराणिक कथेनुसार सप्त चिरंजीव कोणकोण आहेत?
२. देवांचा धनकोष सांभाळणारा खजिनदार कोण आहे?
३. सूर्याच्या पत्नीचे नांव काय?
४. गणेश व कार्तिकेय या दोघा भावंडांना आपल्या मातेकडून कांहीतरी हवे होते. म्हणून तिने त्यांच्यासाठी एक स्पर्धा लावली. तिच्या हातांत ती कोणती वस्तू होती?
५. महाभारतांत, सत्यवती ही एक धीवरकन्या होती. तिच्या नांवाबरोबर एका पितापुत्रांचे नांव जोडले जाते. त्यांची नांवे सांगा.
६. छोट्या भरताला सिंहाच्या छाव्यांशी खेळायला आवडत असे. त्याचे दुसरे नांव कोणते?
७. अर्जुनाने जेव्हां भीष्माचार्यांवर अखेरचा बाण सोडला, तेव्हां तो एका व्यक्तीच्या आड लपला होता. त्यामुळें भीष्मांना प्रत्युत्तरादाखल बाण सोडणे शक्य झाले नाही. ते नांव कोणते आहे?
८. काकुत्स्थ, त्रिशंकू व अंबरीश यांच्यात कोणते साम्य आहे?
९. पृथाचे दुसरे नांव सर्वांना माहीत आहे. ते नांव कोणते?

(उत्तरें पुढील अंकी)

२००३ फेब्रुवारींतल्या प्रश्नावलीची उत्तरें

१. १९५१ - नवी दिल्ली
२. अप्पू हत्ती
३. चंद्राम. त्यांना १ तास २९ मिनिटें व २९ सेकंद लागले.
४. आठ वेळां - १९२८, १९३२, १९३६, १९४८, १९५२, १९५६, १९६४ व १९८०.
५. पी.टी. उषा
६. कमलजित संधू
७. अ) स्त्रियांचे क्रिकेट, ब) आंतरशालेय फुटबॉल क) गॉल्फ
८. अ) मिल्खा सिंग, ब) सुनील गावसकर क) ध्यानचंद
९. १९५८ मधें मिहीर सेन; अटलांटिकमधून पनामा कालवा पार करुन पॅसिफिक महासागरांत पोहत जाणारा तो पहिलाच बिगरअमेरिकन नागरिक होता.
१०. प्रकाश पडुकोण, १६ वर्षे.
११. हिमाचल प्रदेशांत सिमल्याजवळच चैल इथें.

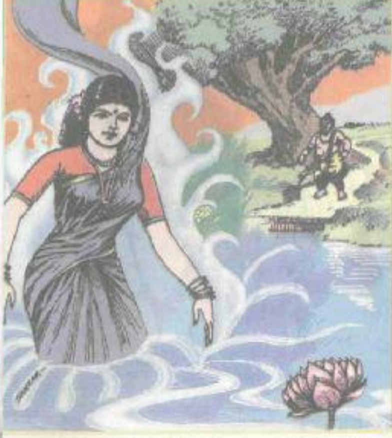
गणेश पुराण

पांडवांनी नारदाच्या सांगण्याप्रमाणे गणेशाची आराधना करण्याच्या हेतूने धौम्य ऋषींना पुरोहित करून गणेशव्रत केले आणि वेष पालटून विराट राजाच्या दरबारात अज्ञातवास यशस्वीरीत्या पुरा केला. श्रीकृष्णाच्या मदतीने पांडवांनी कौरवांचा युद्धात पराभव केला. हस्तिनापूर येथे धर्मराज युधिष्ठिर याचा राज्याभिषेक झाला व तो राज्य करू लागला. त्याने अश्वमेध यज्ञ करण्याचे ठरवून यज्ञाचा घोडा सोडला. घोड्याबरोबर अर्जुन सैन्य घेऊन निघाला. त्यावेळी पांडवांचे पुरोहित धौम्य मुनीही त्यांच्याबरोबर होते.

यज्ञाचा घोडा अनेक राज्ये पादाक्रांत करीत निघाला. कित्येक राजांनी नम्रपणे धर्मराजाचे अधिच्छत्र मान्य केले. घोडा जात जात एका जागी थांबला व एक पाऊलही पुढे टाकेनासा झाला. अर्जुनाला त्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले व त्याने धौम्य ऋषींना त्याचे कारण काय असू शकेल असे विचारले. धौम्य 'सांगतो चल' असे म्हणत पुढे निघाले. अर्जुन सैन्यासह त्यांच्या पाठीमागून निघाला. कांही अंतर चालून गेल्यावर एक मोठे नगर दिसले. त्या नगराच्या मध्यभागी एक विशाल गणपतीची मूर्ती होती. एका मोठ्या खडकाला कोरूनच ती मूर्ती तयार केली होती. ती मूर्ती अत्यंत सुंदर होती.

"अर्जुना, या गणेशमूर्तीची पूजा कर व या देवाला साष्टांग नमस्कार घाल. नंतर मी वातापि गणपति या नांवाने प्रसिद्धी पावलेल्या या देवाची व नगराची कथा सांगतो" धौम्यऋषी म्हणाले.

अर्जुनाने धौम्य मुनींच्या सांगण्याप्रमाणे पूजा

केली आणि भक्तिपूर्वक वातापि गणपतीला साष्टांग प्रणाम केला. त्यानंतर धौम्य मुनी वातापि नगराच्या दिशेने निघाले. त्यांच्या पाठोपाठ अर्जुनाने जाऊन वातापि नगर पाहिले. एके काळी ते नगर फार भरभराटीला पोचले होते, या गोष्टीची चिह्ने तेथे स्पष्ट दिसत होती, परंतु तेथे वस्ती नसल्याकारणाने आज ते एक ओसाड नगर झाले होते. कांही मोजके लोकच त्या गांवात रहात होते. अर्जुनाला त्या नगरांत आलेला पाहून त्यांनी आनंदाने त्याचे स्वागत केले आणि त्या नगरांत राज्यव्यवस्था कायम करून त्या नगराचा पुनरुद्धार करण्यासाठी विनंती केली.

धौम्य मुनी म्हणाले - "अर्जुना, वातापि नगर ते हेच, शहराच्या मध्यभागी जी गणेशाची मूर्ती आहे तिची स्थापना अगस्त्य मुनींनी केली. याचे शिल्प अद्‍भुतच आहे. हे वातापि गणपति क्षेत्र या नावे प्रसिद्ध आहे. याचे महात्म्य मी सांगतो.

"गंगा नदी, कवेर नावाच्या राजर्षीच्या कमंडलात अवतरली आणि कावेरी हे नाव धारण करून त्याच्या आश्रमांत लहानाची मोठी झाली. अगस्त्य मुनींनी त्या मुलीला पाहून तिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा कवेर यांच्या समोर व्यक्त केली.

कवेरने आपली संमती दिली व म्हणाले - "अगस्त्य मुने! कावेरीची संमतीसुद्धां घेणे बरोबर होईल नाही का?"

अगस्त्य मुनी आश्रमात कावेरी बरोबर असताना ती त्यांना म्हणाली - "सह्याद्री पर्वतावर हिंडावं फिरावंसं मला वाटतं आहे." अगस्त्य तिला सह्याद्री पर्वतावर भ्रमण करायला घेऊन गेले.

वनविहार करीत असतां एका लहानशा तलावांत तिने कमळे उमललेली पाहिली व ती काढायला धांवत तलावात गेली व गंमत अशी की पाण्यांत पाऊल पडताच ती पाणी होऊन वाहूं लागली आणि वाहात पूर्वेकडे समुद्रापर्यंत गेली. तिला कावेरी नदी हे नाव मिळाले.

अगस्त ऋषी कावेरीचाच ध्यास धरून कित्येक दिवस ब्रह्मचारी राहिले. त्यानंतर त्यांनी घोर तपश्चर्या केली व ते ऋषि श्रेष्ठ झाले. एके दिवशी अरण्यांत उलटे लोंबत असलेल्या पितरांना पाहिले व विचारले - "तुम्ही कोण व असे कां लोंबतां आहात?"

निःश्वास सोडीत पितर म्हणाले - "आमचा वंशज अगस्त्य लग्न करून त्याला पुत्रसंतती लाभेपर्यंत आम्हाला असेच रहावे लागणार आहे!"

अगस्त्य ऋषींना दिव्य दृष्टीने विदर्भ देशाच्या राजाला कावेरीचा अंश असलेली लोपामुद्रा

नांवाची विवाहयोग्य कन्या असल्याचे दिसले. अगस्त्य ऋषी विदर्भ राजाकडे गेले व त्याच्या कन्येशी विवाह करण्याची इच्छा असल्याचे त्यांनी सांगितले.

कंदमुळें, फळें खाणाऱ्या व वल्कल वस्त्रे धारण करणाऱ्या या मुनीला, आपल्या सुकुमार राजकन्येला कसे द्यावयाचे? नकार दिला तर मुनी शाप देतील या भीतीने शंकाकुल झालेल्या राजाला लोपामुद्रा स्वतः येऊन म्हणाली - "बाबा, मी अगस्त्य मुनींशी विवाहाला तयार आहे."

विदर्भराजाने लोपामुद्रेच्या इच्छेप्रमाणे व मुनींनी इच्छिल्याप्रमाणे दोघांचे पाणिग्रहण करवून मुलीला मुनींबरोबर पाठविले.

अगस्त्य मुनी लोपामुद्रेबरोबर आपल्या आश्रमांत आल्यानंतर एके दिवशी तिला म्हणाले - "माझे पितर पुन्नाम नरकात आहेत. त्यांचा उद्धार व्हायला तुझ्या पोटी मला पुत्रसंतती झाली पाहिजे. याचसाठी मी तुझ्याशी विवाह केला आहे!"

तेव्हां तिने आपल्या अंगावरच्या वल्कल वस्त्रांकडे पाहून उदास मुद्रेने म्हटले - "तुम्हाला माहीतच आहे, मी एक राजकन्या म्हणूनच जन्माला येऊन वाढले आहे. तेव्हां विवाह झाल्यानंतर कां होईना, मला माझ्या योग्यतेची वस्त्राभूषणे देण्याची तुम्ही व्यवस्था करायला हवी होती, नाही कां? तेव्हां त्यासाठी धन संपादन करणे आवश्यक आहे, असे नाही कां वाटत तुम्हाला?"

अगस्त्य मुनींनी पत्नी जे म्हणाली त्याचा विचार केला आणि धनसंपादनार्थ ते निघाले. ते अनेक राजांकडे गेले आणि राज्यकारभार सुरळीत चालविण्यास आवश्यक तेवढे धन ठेवून घेऊन बाकी धनातील योग्य तेवढे द्यावे अशी राजेरजवाड्यांना विनंती केली. परंतु एकाही राजाने कांही उरत असल्याचे सांगितले नाही. उलट म्हणाले - "आम्हालाच धन पुरत नाही तेव्हां धनसंपादनाचा कांही मार्ग असेल तर सांगावे." अशी विनंती केली.

अगस्त्य ऋषी हताश होऊन जंगलात भटकत एका मोठ्या शिलाखंडाजवळ आले. तो शिलाखंड त्यांना गणपतीच्या आकारासारखा वाटला. त्या शिलाखंडासच विघ्ननाश गणाधीश मानून त्यांनी नमस्कार केला आणि प्रार्थना केली - "गणनायका! मला तपश्चर्या तेवढी कळते. धनसंपादनाला लागणारी विद्या मला माहीत नाही. तर मग मला धनप्राप्तीचा कांही मार्ग दाखविलास तर तुझे उपकार होतील!"

"तर मग, काय हो, मुनिवर्य! तुम्ही हे या दगडाला विचारीत आहा कां?" गणनायकाने दर्शन देऊन विचारले.

अगस्त्य मुनींनी गुडघे टेंकून नमस्कार केला व आपले दुःख निवेदन केले.

विघ्नेश्वर म्हणाला - "अगस्त्य मुने! तुम्ही जेथे यायला पाहिजे होतं तेथेच आलात की! कांही वेळाने इल्वल तुम्हाला जेवायला बोलवायला येईल तेव्हां तुम्ही जा. इल्वलजवळ अलोट धन खजिन्यांत कुजत पडले आहे. तुमच्या हातून होण्यासारखे एक कार्यही आहे!"

अगस्त्य मुनी म्हणाले - "विघ्नेश्वरा! मला या शिलाखंडात तुझे रूप दिसले, म्हणून ही शिळा अपूर्व गणपति नांवाने ओळखली जावी असे मला वाटते आहे. माझी ही इच्छाही पूर्ण व्हावी!"

विघ्नेश्वर म्हणाला - "तथास्तु!" आणि अंतर्धान पावला.

अगस्त्य मुनी फार दमलेले होते. त्यांना भूकही फार लागली होती. म्हणून त्या शिलाखंडास टेकून ते बसले असतां समोरून बरोबर कांही पाहुण्यांना बरोबरच घेऊन येत असलेला इल्वल दिसला. अगस्त्य मुनींना लवकरच सर्व गोष्टी कळल्या.

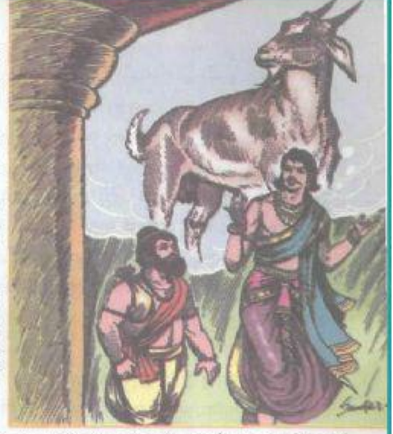
त्या अरण्यांत वातापि व इल्वल नांवाचे मोठे मायावी राक्षस ऋषींना, प्रवासी वाटसरूंना व तीर्थयात्रा करणाऱ्यांस ठार करून त्यांचे धन लुटीत होते आणि एका मोठ्या दगडी किल्ल्यांत धनराशी जमा करीत होते. एका धर्मभीरू राजाचे रूप घेऊन इल्वल आपल्याकडे आतिथ्य स्वीकारायला आलेल्या पाहुण्यांना आदरपूर्वक बोलावून त्यांना कुशलप्रश्न वगैरे विचारीत

असताना, वातापि हा एखाद्या बोकडासारखे रूप धारण करतो. इल्वल त्या बोकडाला मारून त्याचे मांस शिजवून आपल्या पाहुण्यांना वांटतो.

अतिथी मांस भक्षण करून विश्रांती घेत पडले असतांना इल्वल मोठ्याने ओरडून "वातापि" म्हणून हाक मारतो. वातापि अतिथि अभ्यागतांची पोटे फाडून बाहेर येतो. हे अगस्त्य मुनींना कळल्यावर ते संतापले.

इल्वल अगस्त्य मुनींजवळ आला व त्यांना पाहून त्याला वाटले की हे कोणी थोर मोठे मुनी आहेत. यांच्यासारख्या कित्येकांना ठार केले तर फायदाच फायदा आहे, असा विचार करून इल्वलने अगस्त्यांना जेवायला बोलाविले.

अगस्त्यांनी त्यांना फार भूक लागली असल्याचे दर्शवून म्हटले - "तुमच्यासारखे धर्मदाते या जगतांत आहेत म्हणूनच ही पृथ्वी आकाशांत अधांतरी स्थिर राहिली आहे. तर मग चला!" असे सांगून इल्वलबरोबर ते किल्ल्यांत गेले व म्हणाले - "अन्नदाता! मी कित्येक दिवसांपासून कांही खाल्लो प्यालो नाही. खूप भूक लागली आहे. मी एक सहस्त्र यज्ञ केले असल्याकारणाने मला बोकडाच्या मांसाशिवाय दुसरे कोणतेही मांस पचत नाही." असे सांगून इल्वलच्या हाती त्यांनी वातापीचा वध करविला.

अगस्त्य बोकडाला पाहून म्हणाले - "काय पण बोकड होता! मी एक सहस्त्र यज्ञ केले आहेत. परंतु या बकऱ्याच्या मांसासारखं मांस कधी मला खायला मिळालं नव्हतं! प्रथम मला याचं हृदय वगैरे मांसाचे मुख्य मुख्य तुकडे खायला वाढ. नंतर इतर तुकडे वाढ. नंतर उरलेले तुकडे इतरांना वाढ. मी प्रथम सांगून ठेवतो, गैर मानू नकोस, मी जितकं खाऊं शकेन तितके मला वाढले पाहिजे, बरं का!"

इल्वलने बकऱ्याला भाजून काढले व मांस शिजवून अगस्त्यांना वाढले. किती वाढलं तरी अगस्त्य खातच गेले व सर्व बकरा त्यांनीच खाऊन पचविला.

इल्वलला आश्चर्याबरोबर थोडी थोडी भीतीसुद्धा वाटूं लागली. तो म्हणाला - "मुनिवर्य, आपण थोर घनपाठी दिसता आहा!"

अगस्त्य स्मित करून म्हणाले - "घनपाठी म्हणून माझं नांव आहे रे या पंचकोशीत! तर मग थोडे मद्य मागव पाहू! एक मोठे मडकं भरून तरी लागेल!"

इल्वल आतां मात्र थक्कच झाला, म्हणाला - "मडके भरून व ते सुद्धा मोठे मडकं भरून तुम्हाला पाहिजे म्हणतां?"

अगस्त्य म्हणाले - "आपलं पोट आहे ना, त्यांत सप्त समुद्रसुद्धां जाऊन पुन्हां रिकामं राहील!"

इल्वल म्हणाला - "ठीक आहे, तर मग आपण आपल्याला हवं असेल तेवढे प्यावे. आमचा वातापि ते आणवून देईल! असे म्हणत त्याने मोठ्याने हाक मारली - "अरे वातापि!"

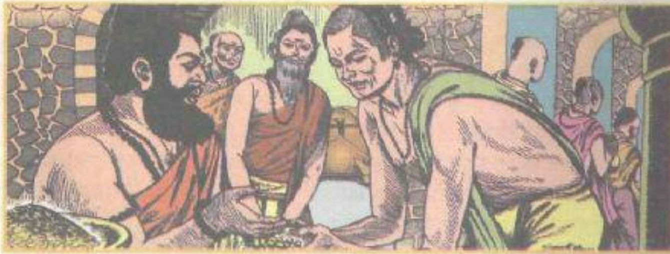
अगस्त्य हळूच म्हणाले - "आतां वातापि कोठे आहे? वातापि पुन्हां येणार नाही. जीर्ण झाला, पचला तुझा वातापि!" असे म्हणत त्यांनी पोटावर हात फिरविला व म्हणाले - "वातापि केव्हांच जीर्ण होऊन गेला!"

इल्वल प्राणभयाने थरथर कापूं लागला आणि पळून गेला, कोठे गेला त्याचा पत्ताच लागला नाही. अशा तऱ्हेने वातापि आणि इल्वल यांचे भयंकर हत्याकांडाचे नाटक कायमचे थांबले.

त्यानंतर अगस्त्यांनी इतर अतिथि अभ्यागतांना जे घडले ते थोडक्यांत सांगितले आणि किल्ल्यांत जो अस्थिपंजरांचा व कवटयांचा ढीग पडला होता, तो नेऊन दाखविला. ते दृश्य पाहून सर्वांनी आपल्या भाग्याला धन्यवाद दिले की अगस्त्य मुनींच्या कृपेने त्यांना जीवदान मिळाले. त्यांनी अगस्त्यांचे आभार मानून त्यांना नमस्कार केला. त्या किल्ल्यांत सुरक्षित स्थानी ठेवलेल्या कित्येक धनराशी अगस्त्यांनी जाऊन पाहिल्या. त्यांना हवे होते तेवढे घेऊन बाकीचे धन खर्च करून एक मोठे नगर वसविता येईल, सहस्रावधी लोकांचा उदरनिर्वाह चालू शकेल, असे त्यांना वाटले.

लगेच अगस्त्यांनी सर्वांना धन वांटण्यास सुरवात केली. जवळपासच्या राज्यांतून सहस्रावधी गरीब लोक तिकडे आले व अगस्त्यांनी दिलेले धन घेऊन आपापली घरे बांधून त्यांत सुखाने राहूं लागले.

अगस्त्य मुनींना जो गणेशाकृतीचा शिलाखंड दिसला होता, त्याच्या चारी बाजूला एक मोठे नगर निर्माण झाले. वातापि राक्षसाला त्या जागी अगस्त्यांनी खाऊन जीर्ण केले होते. म्हणून त्याला वातापि नगर हे नांव प्राप्त झाले. अगस्त्यांनी आपल्या राज्याचे नियम शिलालेखांवर कोरून जागोजागी शिलाफलक लावून ठेवले. प्रजेचेच राज्य म्हणून एक आदर्श लोकतंत्र त्या नगरांत स्थापन झाले.

शशांकचे कौशल्य

चित्रसेन महाराज चित्रदुर्गाचे शासनकर्ते होते. ते आपल्या प्रजेचा स्वतःच्या मुलांसारखा सांभाळ करीत. सर्व शस्त्रास्त्रांनी सज्ज असलेली मोठी सेना आणि रणनीति जाणणारा युद्धकुशल सेनापती असल्यामुळे शत्रूंचे देखील त्यांना भय नव्हते.

त्यांचे मंत्री चंद्रहास मोठे बुद्धिमान होते. त्यांनी वेळोवेळी दिलेले सल्ले महाराज अंमलात आणीत. त्यामुळे आसपासच्या राज्यांशी त्याचे चांगले संबंध जुळले होते.

महाराज चित्रसेनांना शिकारीचा मोठा नाद होता. जेव्हां सवड होईल तेव्हां ते जंगलात शिकारीस जात असत. त्यांच्या या छंदाचे जनतेला अतिशय कौतुक होते.

कांही दिवसांनी महाराजांनी आपला मुलगा कनकसेन याच्यावर राज्यभार सोपविण्याचे ठरवले, व एका शुभ मुहूर्तावर त्याला राज्याभिषेक केला.

चित्रदुर्ग एक संपन्न राज्य होते. त्यामुळे लोकांना कुठल्याही गोष्टींची कमतरता न भासता ते सुखासमाधानांत राहात होते. थोड्याच दिवसांत कनकसेनाने आपण आपल्या वडिलांचा मुलगा शोभतो हे सिद्ध केले.

प्रजा सुखी होती. राज्यांत सुबत्ता होती, शत्रूंचे भय नव्हते, त्यामुळे कनकसेन कलासाहित्याकडे वळला. त्याला चित्रकलेची आवड होती. राजभवनाच्या कलादालनात अतिशय सुंदर चित्रे होती, ती तो लहानपणा-पासून पाहात आला होता. या कलादालनांत चित्रदुर्गाच्या सहा पिढ्यांच्या शासकांची चित्रे होती. कनकसेनाचे वडिल चित्रसेन सातव्या पिढीतले होते. कनकसेनाच्या मनांत अशी

- अशोक -

इच्छा झाली की आपल्या आजोबा, पंजोबांच्या ओळींत आपल्या वडिलांचे पण चित्र असावे. त्याने तिथल्या चित्रकारांना आपल्या वडिलांचे एक चित्र बनविण्याची विनंती केली. त्याने अशी घोषणा केली की जो चित्रकार त्याच्या वडिलांचे सर्वांत सुंदर चित्र काढील, त्याला मोठे बक्षिस दिले जाईल.

ही घोषणा ऐकून राज्यांतल्या प्रसिद्ध चित्रकारांनी चित्रसेन महाराजांची चित्रे काढली व कनकसेनाला दाखवायला घेऊन आले. परंतु त्यांतले एकही चित्र कनकसेनाला आवडले नाही.

महाराजांचा उजवा डोळा तिरळा असल्यामुळे चित्रकारांनी आपल्या चित्रांत तो तसाच चित्रीत केला होता. यावर कनकसेन म्हणाला, "मुख्य ज्ञानेंद्रिय डोळ्यांमधेच दोष आहे. भविष्यांतील पिढ्यांनी त्यांना असं बघणे योग्य नाही. म्हणून असे चित्र आम्ही कलादालनात ठेवूं शकत नाही."

डोळा तिरळा नसलेली.जी चित्रे काढलेली होती, ती बघून कनकसेन म्हणाला "हे महाराजांसारखे दिसत नाहीत."

एकही चित्रकार कनकसेनाला आवडेल असे चित्र काढूं शकला नाही.

त्या सुमारास शशांक नांवाचा एक तरुण चित्रकार पोटापाण्याच्या सोयीसाठी राजधानीत आला. त्याने पण राजाची घोषणा ऐकली होती. तो राजाला भेटून म्हणाला की चित्रसेन महाराजांचे सुंदर चित्र काढायचे कौशल्य त्याच्यांत आहे.

चकित होत राजा म्हणाला "एवढ्या मोठमोठ्या चित्रकारांना जे जमलं नाही, ते तू कसं काय करणार? मी पण चित्रें पाहून पाहून कंटाळून गेलो आहे. तू जर नीट चित्र काढलं नाहीस तर तुला शिक्षा होईल. विचर करुन निर्णय घे."

"महाराज, माझी एक विनंती आहे." शशांक म्हणाला. राजा शंकेने म्हणाला "हं सांग काय सांगायचंय ते."

"दोन दिवस सारा वेळ मला राजेसाहेबां-बरोबर राहावे लागेल. म्हणून आपण त्यांची तशी परवानगी मला मिळवून द्या." शशांक म्हणाला.

"बरं, उद्या ये." कनकसेन म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी शशांक राजवाड्यांत गेला. राजाची हालचाल, हावभाव त्याने बारकाईने नीट लक्ष देऊन बघितले.

यानंतरचे पंधरा दिवस तो महाराजांचे चित्र

काढण्यांत मग्न होता. एक दिवस दरबारांत आसनारूढ कनकसेनाला त्याने चित्र आणून दाखविले. ते चित्र पहाताच कनकसेन अगदी खूष झाला. आणि हंसत त्याने ते चित्र दरबाऱ्यांना दाखवले. ते बघून दरबार आनंदाने खूष झाला आणि लोक टाळ्या वाजवूं लागले.

यावर सगळ्यांना नमस्कार करुन शशांक म्हणाला, "जेव्हां महाराज चित्रसेनांचे नांव घेतले जाते, तेव्हां लोक अशा धर्मात्म्याची आठवण काढतात कीं ज्यांनी प्रजेला स्वतःच्या मुलासारखे सांभाळले आहे. त्यांचे कौतुक करण्यांत लोक कधीही दमत नाहीत. आपल्या सर्वांना माहीतच आहे कीं शिकार हा त्यांचा सहावा प्राण आहे. शिकारींत मग्न असलेल्या ह्या शूरवीर महाराजांमधे शोधून देखील आपल्याला उणीव सांपडणार नाही."

प्रजेने पुन्हा एकदा आनंदाने जल्लोष केला. त्या चित्रकाराचे चित्र असे होते की चित्रसेन धनुष्यावर बाण चढवून थोड्या अंतरावरील वाघावर नेम धरत आहेत. त्या वेळी त्यांनी आपला उजवा डोळा बंद केला होता. त्यामुळे त्यांतला तिरळेपणा अजिबात दिसत नव्हता.

राज्यांतले प्रधान चित्रकार आपल्या आसनावरुन उठले. आणि शशांकला मिठी मारुन म्हणाले, "चित्रकारांत उत्तम चित्रें काढण्याची कला. आणि चतुरपणा असायला पाहिजे, तो तुझ्यांत आहे. एका महान कलाकाराला आवश्यक असलेली कल्पनेची उत्तुंग भरारी, प्रतिभा व सूक्ष्म निरीक्षण करण्याची शक्ती तुझ्यांत आहे. तुझ्या चित्राचा जो विषय असेल त्यांतली उणीव टाकून ते चित्र कलेचा एक उत्कृष्ट आविष्कार बनवून टाकण्याची क्षमता तुझ्यांत आहे. म्हणून तू राजचित्रकार बनण्यास योग्य आहेस.

आम्ही तुझी नेमणूक दरबारांत करीत आहोत. तुझ्यामुळें आमच्या राज्यांत कलेचा गौरव होत राहील."

राजाने शशांकला बहुमूल्य भेटवस्तू दिल्या. आणि त्याचा सन्मान केला. यानंतर कनकसेनाने कलादालनांत आपल्या इतर पूर्वजांच्या बरोबर शशांकने काढलेले चित्र लावले.

सावकाराचा उपाय

कंटक हा एक मोठा चोर होता. यमुनापुरीच्या लोकांना लुटून त्याने त्यांची दुर्दशा केली होती. त्याचे नांव ऐकता क्षणी ते भितीने थरथर कांपत असत. तो अत्यंत हुषारीने सैनिकांना फसवून आपले काम साधत असे. हे बघून राजाने दवंडी पिटली की जो कोणी कंटकाला पकडेल त्याला एक लाख मोहरा बक्षिस मिळतील.

विश्वदत्त यमुनापुरीचा प्रमुख व्यापारी होता. तो कोणालाही फसवत नसे. सर्वांबरोबर योग्य व्यवहार करीत असे. लोक त्याच्या चांगल्या वागण्याचे खूप कौतुक करीत असत.

एक दिवस सूर्यास्ताला एक साधू त्याच्याकडे आला. तो विश्वदत्ताला म्हणाला, "मी काशी रामेश्वराला जातो आहे" विश्वदत्ताने त्याला त्या रात्री आपला पाहुणचार स्वीकारण्याची विनंती केली.

मध्यरात्री कांहीतरी आवाज ऐकूं आल्यामुळें तो जागा झाला. त्याने खिडकीतून डोकावून पाहिले तर आपली भगवी वस्त्रें काढून साधू रुपये, दागिने असलेले कपाट उघडण्यांत गर्क होता, तो त्याला दिसला. हा साधू नसून चोर आहे हे त्याच्या लगेच लक्षांत आले, आणि हा दुसरा तिसरा कोणी नसून कंटक डाकू आहे हे पण कळले. यमुनापुरीत जागोजागी राजाच्या घोषणेसकट त्याची चित्रे लावलेली होती.

विश्वदत्त घाबरला. कारण आत्तापर्यंत त्याने कधी कुणा चोराला बघितले नव्हते. आणि त्यांतून हा कांही साधासुधा चोर नाही. याने तर किती लोकांना लुटले आणि मारले होते. आता ही ब्याद कशी टाळायची? कांहीतरी युक्तीनेच हे काम होईल. त्याने विचार केला.

थोड्याच अंतरावर त्याची बायको दुसऱ्या पलंगावर झोपली होती. त्याने थोडा वेळ झोपण्याचे नाटक केले आणि मग मोठ्या आवाजांत म्हणूं लागला.

"काय ग एवढी डाराडूर झोपली आहेस! मी काय सांगतो ते लक्ष देऊन ऐक."

विश्वदत्ताची बायको उठून बसली आणि म्हणाली की "अशी काय गोष्ट आहे कीं त्यासाठी तुम्ही माझी झोपमोड केलीत?"

"एवढ्यांतच आपले कुलगुरु स्वामी सच्चिदानंद माझ्या स्वप्नांत आले." विश्वदत्त म्हणाला.

"स्वामीजी असे दिसण्यामागे नक्कीच कांही-तरी कारण असले पाहिजे. लवकर सांगा ना! ते काय म्हणाले?" त्याच्या बायकोने विचारले.

"नीट लक्ष देऊन ऐक. खूप दिवस आपण आपल्या मुलीसाठी वरसंशोधन करतो आहोत. पण कांही उपयोग नाही. स्वामींनी सांगितलंय कीं शुक्रवारी सकाळी गांवाबाहेरच्या दुर्गा देवीच्या मंदिरासमोरच्या वडाच्या झाडाखाली ध्यानांत मग्न झालेला भक्त तुम्हाला दिसेल. त्याच्याशीच आपल्या मुलीचे लग्न करा. सर्व तऱ्हेने तो योग्य वर आहे. त्याच्याशी लग्न केल्याने तुमच्या मुलीचे आयुष्य सुखी होईल." विश्वदत्त म्हणाला.

"फारच चांगली गोष्ट सांगितलीत कीं हो तुम्ही. जय गुरुमहाराज! ही सगळी स्वामीजींची कृपा. आपण असंच करुं." बायको म्हणाली.

कंटकच्या कानावर पडले आणि तो नवराबाय-कोचे चाललेले हे बोलणे आणि तो अगदी खूष झाला. त्याने ऐकले होते की विश्वदत्त चांगलाच श्रीमंत आहे आणि त्याची साधू संन्याशांवर खूप श्रद्धा आहे. म्हणूनच तो त्याच्या घरी चोरी करायला आला होता.

कंटकने आपली भगवी वस्त्रें परत घातली. त्याने विचार केला, आत्ता आपण फक्त दागिनेच

चोरुं शकतो. पण दुर्गादेवीच्या मंदिरासमोर भक्त म्हणून बसलो तर विश्वदत्ताची सर्व संपत्ती आणि त्याची मुलगी पण आपल्याला मिळेल. एका चोरासारखे लपत छपत लुटालुट करुन जगण्यापेक्षां आपण एका सधन प्रतिष्ठित सद्गृहस्थासारखे आयुष्य जगूं शकूं. चांगली पत्नी, मुलेबाळें आणि भरपूर संपत्तीचा उपभोग आपल्याला घेता येईल.

असा विचार करुन कंटकाने सर्व दागिने व पैसे परत कपाटांत ठेवले आणि तो तिथून गुपचूप निघून गेला. विश्वदत्ताची खात्री होती की त्याची युक्ती सफल होईल. त्याच रात्री त्याने कोतवालाला भेटून सर्व हकिगत सांगितली.

शुक्रवारी सकाळी बायकोबरोबर तो दुर्गादेवीच्या मंदिरात गेला. तिथे गेल्यावर ध्यानमग्न बसलेला कंटक त्याला दिसला. त्याने पांढरे कपडे घालून कपाळाला गंधाचा टिळा लावला होता. त्या वेषांत त्याला कोणीही ओळखले नसते.

मनांतल्या मनांत खूष होत विश्वदत्त कंटकाच्या जवळ येत म्हणाला, "मुला, तू कोण आहेस? कुठल्या गांवचा आहेस? तुझी भक्ती पाहून वाटतं की तू कोणी साधारण मनुष्य नाहीस."

कंटकने दोन्ही हात जोडून नमस्कार करीत म्हटले, "मी जवळच्या गांवचाच आहे. मी लहानपणापासूनच देवीची भक्ती करीत आलो आहे. या वडाच्या झाडाखाली बसून देवीचे ध्यान करावे हीच माझी एकमेव इच्छा आहे."

कंटकाचा आवाज ऐकून आता त्याची पक्की खात्री पटली की आपल्या घरी साधू बनून हाच आला होता. मग त्याने दूर लपून बसलेल्या कोतवालाला खुणेचा इशारा केला. मग काय, आपल्या शिपायांसह कोतवाल तिथे आला आणि त्याने कंटकला पकडले. कंटकाला यत्किंचित शंका आली नव्हती कीं आपण असे पकडले जाऊं!

त्या देशाच्या राजाने विश्वदत्ताचे तोंड भरुन कौतुक केले. आणि इनाम म्हणून जाहीर केलेल्या एक लाख मोहोरा त्याला दिल्या.

धर्म युद्ध

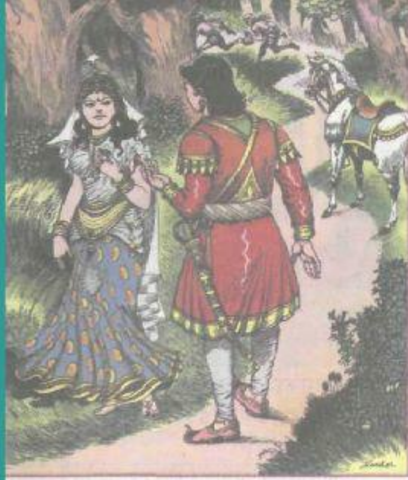
अलकापुरच्या राजाचे नांव विक्रमदेव होते. त्याचा नीलकंठ नांवाचा अत्यंत शूर सेनापती होता. एका विजयादशमीला राजा आपले मंत्रीमंडळ, सेनापती यांच्याबरोबर बसून गप्पा गोष्टी करत होता. रात्रीची वेळ होती. सगळी कडे छान चांदणे पडले होते. तेव्हां एक अनोळखी घोडेस्वार तिथे आला आणि घोड्यावरुन उतरुन सरळ राजासमोर जाऊन उभा राहिला.

त्या उद्धट माणसाला पाहून रागाने राजा म्हणाला "तू कोण आहेस? आणि इथे कसा आलास?"

"मी एक शूर लढवय्या आहे." त्याने उत्तर दिले." ते ठीक आहे. पण तुला काय हवे आहे?" राजाने विचारले. "एका लढवय्याला लढाई करायच्या संधीखेरीज अजून काय हवे असणार? तुमच्या कडे असा कोणी योद्धा आहे कां की जो माझ्याशी युद्ध खेळायची हिम्मत दाखवेल?" तो माणूस म्हणाला. तिथे जमलेले सर्वजण त्या माणसाला पाहून घाबरुं लागले. चांगला धट्टाकट्टा, मजबूत करारी डोळे, हातात चकाकणारा परशू, असे त्याचे रुप बघून सगळ्यांच्या तोंडाला कोरड पडली.

"आमचा शूर सेनापती नीलकंठ तुझ्याशी युद्धाला तयार होईल." राजा जरासा चांचरत म्हणाला. ताबडतोब नीलकंठ उभा राहिला. पण तो योद्धा हंसत म्हणाला, "मी इथे लढायला आलो नाही. हा परशू पहिलात ना? तुमच्यातल्या कोणीही याचा एक घाव आपल्या मानेवर झेला. त्याच्या बदल्यांत पुढल्या वर्षी माझ्या इथे येऊन याच परशूने माझ्या मानेवर वार करा." त्याची ही अट ऐकून सगळेजण विचारात पडले. त्या धारदार परशूचा एक वार मानेवर घेऊन जिवंत राहाणे अशक्य होते. तर पुढल्या वर्षीच्या बदल्याची गोष्ट देवच जाणे!

सगळे लोक गप्प उभे होते आणि तो अनोळखी माणूस उत्तराची वाट बघत होता. शेवटी नीलकंठने त्याच्या हातांतून परशू घेतला आणि मानेवर एक वार केला. परशू मानेत

अर्ध्यापर्यन्त रुतला. पण रक्ताचा एक थेंब देखीलबाहेर आला नाही. तो अनोळखी माणूस तसाच उभा होता. कांही क्षणांतच त्याने कांहीही झाले नसल्यासारखा परशू बाहेर काढला. बघता बघता जखम भरुन आली आणि तिथे जखमेची कांही खूण देखील राहिली नाही.

हंसत हंसत तो नीलकंठला म्हणाला "बाबारे! तुझी पाळी झाली. आता माझी पाळी आहे. हं, पुढल्या वर्षी याच दिवशी ठरल्याप्रमाणे वन-दुर्गाला ये. मी तुझी वाट बघतो." असं म्हणून जसा आला तसा तो निघूनही गेला. सगळे लोक आ वासून बघत राहिले.

एक वर्ष पूर्ण व्हायला आलं. बघता बघता विजयादशमी जवळ आली. बिचारा नीलकंठ आदल्या वर्षी विजयादशमीला घडलेली गोष्ट विसरलेला नव्हता. ठरल्याप्रमाणे त्याला वनदुर्गाला जाणे क्रमप्राप्त होते. नाहीतर साऱ्या देशाची नाचक्की झाली असती. शेवटी सगळ्यांचा निरोप घेऊन नीलकंठ वनदुर्गाला रवाना झाला.

कुणालाही तो जिवंत परत येण्याची आशा नव्हती. जंगलामधून बऱ्याच दूर गेल्यानंतर तो एके ठिकाणी घोड्यावरुन उतरला आणि एका झाडाखाली झोपला. एवढ्यांत त्याला कुठूनतरी एका बाईच्या रडण्याचा आवाज आला. धांवत पळत तिथे पोचला तर कांही चोर राजकुमारीचे दागिने चोरत होते. हातांत नंगी तलवार घेतलेल्या नीलकंठाला बघून चोर पळून गेले.

नीलकंठाने राजकुमारीची समजूत घालून धीर देत तिला विचारले काय झाले ते! राजकुमारी सगळी हकिगत सांगत म्हणाली, "आज आपण माझे प्राण वांचवलेत. मी आपले उपकार कधीही विसरणार नाही. ही अंगठी घ्या. तुमच्याजवळ ठेवा. हिच्या प्रभावाने कुठल्याही तऱ्हेच्या हत्याराने तुम्हाला इजा होणार नाही." पण नीलकंठाने अंगठी घेण्यास नकार देत म्हटले, "हा तर वीराचा धर्म आहे कीं तो जसा वार करतो तसा त्याने झेलला पण पाहिजे. जो कायम वार करुं इच्छितो, आणि शत्रूचा प्रतीवार झेलण्यास तयार नसतो, तो वीर कसला? मी भ्याड नाही. मी नेहमी धर्मयुद्ध करतो."

असं बोलून राजकुमारीचा निरोप घेऊन तो जवळच्या नदीत आंघोळीला गेला. थोड्यावेळाने राजकुमारीपण हळूंच नदीच्या कांठावर गेली आणि ती अंगठी त्याच्या कपड्यांत

लपवून परत आली. नीलकंठला या गोष्टीची जरासुद्धा शंका आली नाही.

दुसऱ्या दिवशी नीलकंठ जेव्हा वनदुर्गला पोंचला, तेव्हां तो योद्धा हातांत परशू घेऊन वाट बघतच उभा होता. "तू वचनाचा पक्का आहेस. तुला बघून मला खूप आनंद झाला." तो म्हणाला.

नीलकंठ त्याचा वार झेलण्यासाठी तयार उभा राहिला. "चला! मी तयार आहे. वार कर." तो म्हणाला. "जसं काही वार खाल्ल्यावर तू जिवंतच राहाणार आहेस! किती भोळा आहेस." असं म्हणून त्याने आपला परशू उचलला आणि नीलकंठाच्या मानेवर जोरदार वार केला.

पण काय आश्चर्य! परशू मानेत खोल घुसला पण रक्ताचा एक टिपूस नाही. त्या योद्ध्याच्या आश्चर्याला पारावार उरला नाही. नीलकंठपण चकित झाला. नीलकंठाने परशू असा बाहेर काढला कीं जसं कांहीच झालेलं नाही.

वनदुर्गाच्या योद्ध्याचा आपल्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना. "धोका! धोका!" असे म्हणत तो परत परशू उचलूं लागला तेव्हां नीलकंठने पण तलवार उपसली.

इतक्यांत वनदुर्गाचे महाराज व राजकुमारी तिथे आले. त्यांना बघून दोन्ही योद्धे संकोचून तसेच उभे राहिले. नीलकंठाने राजकुमारीला ओळखले. ही तीच राजकुमारी होती. तिला त्याने डाकूंपासून वाचवले होते. राजकुमारीने पण त्याला ओळखले व त्याच्या कपड्यांत अंगठी लपवून ठेवल्याचे सांगितले. तिच्या प्रभावामुळे तो योद्ध्याचा वार खाऊनदेखील जिवंत राहिला.

तेव्हां वनदुर्गाच्या महाराजांनी नीलकंठाच्या न्यायीपणा व शौर्याचे कौतुक केले. थोडे दिवस तिथे राहिल्यावर त्यांनी मोठ्या धुमधडाक्यांत नीलकंठशी आपल्या मुलीचे लग्न लावून दिले. त्या योद्ध्याने पण नवीन दांपत्याला आशिर्वाद दिला.

शेवटी महाराजांनी रहस्यभेद केला की विजयादशमीच्या दिवशी अशा विचित्र लढाई साठी त्यांनीच योद्ध्याला पाठवले होते.

त्याचे कारण राजकुमारीसाठी त्यांना चांगला वर शोधता यावा असे होते. हे ऐकून लोकांच्या आश्चर्याला पारावार उरला नाही.

